

בבית המשפט העליון בשבתו כבית-משפט לערעורים אזרחיים

[22.8.93]

לפני השופטים א' ברק, ש' לוין, ת' אור

חוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973, ס"ח 118, סעיפים 25, 25(ג).

המערער, שהוא איש עסקים, לקה בהתקף לב קשה בעקבות ריב מילולי קשה "בטונים גבוהים" בינו לבין מנהל השירות של חברתו שקילל אותו. המוסד לביטוח לאומי הכיר באירוע כתאונת עבודה. למערער הייתה פוליסת ביטוח "תאונות אישיות" אצל המשיבה, ובגדרה בוטח בגין כל תאונה גופנית בלתי צפויה מראש שתיגרם אך ורק "במישרין על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין". התביעה נדחתה בבית-משפט השלום מהטעם שלא התקיים התנאי בדבר "אמצעי אלימות". תנאי זה מתקיים רק אם יש שימוש בכוח פיסי. הערעור על פסק-דין זה נדחה על-ידי בית המשפט המחוזי. מכאן הערעור ברשות לבית המשפט העליון.

בית המשפט העליון פסק:

א. (1) כל משמעות משפטית הניתנת ללשון הטקסט חייבת ליפול לגדר מיתחם המובנים הלשוניים שלו. אין ליתן לחוזה משמעות משפטית שאינה נסבלת על-פי משמעותו הלשונית. לכל משמעות משפטית של חוזה (ופוליסה אינה אלא חוזה) חייב להיות עיגון, ולו מינימאלי, בלשו המשתמעת) של החוזה. מתן מובן (משפטי) לחוזה, שאינו בגדר מובנו הלשוני, יכול להיעשות רק בדרך של השלמת חסר בחוזה (227 ב-ג). (2) במקרה דנן, לא נטען כי החוזה חסר וכי על בית המשפט להשלימו. הערעור כולו סובב סביב פרשנותו של טקסט קיים, ולא סביב יצירתו של טקסט חדש המשלים חסר בטקסט קיים (227 ג-ד). (3) הדיבור "אמצעי אלימות" כולל בחובו - במישור הלשוני-בלשני - הן שימוש בכוח פיסי והן שימוש באמצעים תקיפים ובזיכרון שאינם כרוכים בכוח פיסי. מטעם זה מדברים גם על "אלימות רוחנית", "אלימות נפשית" ו"אלימות מילולית" (227 ד-ז). ב. (1) מובנו המשפטי של דיבור בטקסט נקבע על-פי "הקשר הדברים הראוי". לפיכך, אותו ביטוי עצמו עשוי לקבל משמעויות משפטיות שונות מתוך מיגוון המשמעויות הלשוניות שלו, בהתאם להקשר הדברים שבו הוא מופיע (228 א-ב).

(2) ההקשר הראוי הוא התכלית העסקית אשר פוליסה מבקשת להגשים. על תכלית זו ניתן ללמוד ממחשבתם (הסובייקטיבית) של הצדדים לחוזה. כאשר מדובר בפוליסה סטנדרטית שאינה משמשת בסיס למשא ומתן אישי, יש לקבוע את תכליתו העסקית של החוזה על-פי תכליתו האובייקטיבית. תכלית זו עניינה התכלית הטיפוסית המתחשבת באינטרסים המקובלים על צדדים הוגנים ליחס החוזי. היא נלמדת מסוג ההסכם ומהטיפוס שאליו הוא שייך. היא נגזרת מהגיונו. היא מוסקת מלשונו (228 ב-ד). (3) פוליסה לביטוח תאונות אישיות נועדה ליתן כיסוי לתאונה גופנית בלתי צפויה מראש המהווה סיבה בלעדית לתאונה. הביטוח יחול אך ורק על אותן תאונות גופניות בלתי צפויות מראש הנגרמות "במישרין על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין". ממילא, אינה "אירוע טבעי כגון מחלה" (טבעית" (228 ה-ז). (4) הדיבור "אמצעי אלימות" אינו דורש שהנזק ייגרם על-ידי אדם אחר. גם נזק עקב מאמץ יתר מצד הנפגע, בלא כל מעורבות של אדם אחר (כגון טביעה, שאיפת רעלים), הוא בגדר "אמצעי אלימות". ניתן לראות נזק כנגרם על-ידי "גורם אלים" מקום שהפגיעה נובעת מהתקף לב שהתרחש בשל הופעה פתאומית של רכב מהכיוון הנגדי של נתיב הנהג, וזאת גם ללא כל

התנגשות (229 א-ג). ג. (1) לשון הפוליסה אינה המקור היחיד לתכליתה. בצד הלשון עומדת התכלית האובייקטיבית, כפי שצדדים הוגנים, המגנים על האינטרסים הטיפוסיים, מעצבים אותה (229 ד-ה). (2) בחינת תכליתה של הפוליסה באמצעים המקובלים לגיבוש תכלית זאת מותרת את הפרשן בידיים ריקות. שופט אינו יכול להרים ידיו ולומר "איני יודע מה לעשות ואיני ממשיך". עליו להמשיך בתהליך הפרשני, עד מיצוי המלא. עליו לעשות שימוש בשיקול-דעתו ולגבש במיטב האובייקטיביות האפשרית את התכלית העומדת ביסוד הטקסט החוקי. עליו להיות פרשן נאמן להשקפות המקובלות על הציבור הנאור שבתוכו הוא יושב (229 ה-ו, 230 ב-ג). (3) בתחום דיני הביטוח קיים גם כלל פרשנות מיוחד - בעל אופי משני, המשחרר את השופט מהנטל של שימש בשיקול-דעתו ומכוון אותו אל "התכלית הסופית". כלל זה קובע כי במקום שהחיפוש אחר תכלית חוזה הביטוח - כפי שניתן ללמוד עליה מכוונת הצדדים, מלשון הפוליסה וממקורות חיצוניים - אינו מביא לתוצאה חד-משמעית, יש לבחור באותה תכלית המיטיבה עם המבוטח (230 ג-ד). (4) לא די בכך שללשון הפוליסה יש יותר ממשמעות לשונית אחת, כדי להפעיל את הכלל הפרשני שלפיו מבין שתי תכליות אפשריות - המעוגנות במקורות שמהם למד הפרשן על תכליתו של חוזה הביטוח - יש לבחור באותה תכלית שתוצאתה פועלת לטובת המבוטח. כלל זה אינו פועל במישור הלשוני אלא במישור המשפטי. אפילו יש לפוליסה מספר משמעויות לשוניות - דבר שהוא תדיר למדי - ניתן לרוב לבחור במשמעות (משפטית) אחת ויחידה באמצעות הכלל הפרשני בדבר תכלית הפוליסה, ואין תחולה לכלל הפרשני המשני בדבר פירוש לטובת המבוטח (230 ד-ה). (5) (בעקבות ע"א 631/83 [11]): כאשר המסמך אינו ברור, ומשמעות אחת, שמסיקים אותה על דרך הפרשנות, היא הגיונית ותואמת את רוח המסמך ותכליתו, ואילו משמעות אחרת איננה עומדת בדרישה זו, יועדף הפירוש הראשון, ההגיוני והתואם על פני האחר, אפילו משמע למנסח המסמך (230 ו-ז). (6) במקרה דנן, מתקיימות הנסיבות המצדיקות הפעלתו של כלל הפרשנות המשני, שלפיו כאשר קיים חוסר ודאות באשר לתכלית הפוליסה, יש לקבוע אותה תכלית - וממילא אותו מובן לשוני - המיטיבים עם המבוטח. יש לקבוע, על-פי כלל זה, כי התכלית הייתה ליתן כיסוי אישית הנגרמת על-ידי התנהגות תקיפה ובוטה (בין שיש בה שימוש בכוח פיסי ובין שאין בה שימוש בכוח פיסי), שאינה בגדר אירוע טבעי (כגון מחלה) (230 ז-א 231 א). (7) במקרה דנן יש לפרש את הדיבור "אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין" כבא לשלול תחולת הפוליסה על תאונה שאירעה במהלך הדברים הרגיל, או תאונה מקרית או תאונה שכל כולה אירעה מחמת גורמים שבמצב הקונסטרוקטיביונלי של המבוטח (233 ד). ד. (דעת מיעוט - השופט ת' אור): (1) חוזה ביטוח, ככל חוזה, יש לפרש לפי אומד דעתם של הצדדים כפי שהוא משתמע מתוך החוזה, ואם אינו משתמע ממנו - מתוך הנסיבות. עיקר העיקרים בפרשנות חוזה הוא הניסיון לברר את כוונתם האמיתית של הצדדים. התחקות כזאת נעשית החיצוני של דעתם, ויש ללמוד עליה על-פי מבחן אובייקטיבי - כיצד מבין אדם סביר את אותה תניה שמבקשים לפרש (234 ג, 237 א-ב). (2) ביטויים ותניות בחוזה שנוהגים להשתמש בהם בחוזים מאותו סוג יפורשו לפי המשמעות הנודעת להם באותם חוזים. אם מונח מסוים המופיע במסמך שניסח המבטח קיבל פירוש מסוים בפסיקה לצורך חוזים מאותו סוג (LEGAL TERM OF ART), יחייב פירוש זה גם אם הוא של אותו מונח. חזקה על הצדדים שהתכוונו לאותה משמעות מיוחדת של המונח ולא למשמעותו הרגילה בלשון בני אדם, ואין זה מעלה או מוריד אם אותה משמעות מיוחדת עולה או אינה עולה בקנה אחד עם הפירוש שהמבטח טוען לו. (236 ב-ה) (3) במקרה דנן, אין ראיות החיצוניות לפוליסה עצמה העשויות ללמד על כוונת הצדדים לחוזה הביטוח. לפיכך, ניתן לדלות את כוונתם אך מנוסח התניה החוזית בדבר חבות המבטח (234 ג-ד, 237 ה, 237 ז-ז, 239 ג-ד). (4) מבחינה לשונית, "אלימות מילולית" אינה צריכה להיכלל בגדר "אמצעי אלימות". הצמדת הדיבור "אלימות" לשם התואר "מילולית" באה על דרך ההשאלה, הדימוי והמטאפורה, כדי לשוות למשהו שאינו אלימות, קרי מלל, מאפיינים מקובלים של אלימות, כגון תוקפנות, בוטות ואולי אף גנאי מוסרי. מטבע הלשון "אלימות מילולית" מתייחס גם לחילופי דברים שאינם מגיעים כדי מגע פיסי או שימוש בכוח כלשהו. לעומת זאת, כשהדיבור "אלימות" מופיע לבדו, אין לייחס לו מובן של התנהגות תקיפה ובוטה בעלמא, אלא מדובר בהתנהגות שיש עמה שימוש בכוח פיסי דווקא. אין הוא בא לתאר גם התנהגות ורבלית גרידא, אפילו בוטה. כדי שניתן יהיה לקבוע שפגיעה נגרמה למבוטח על-ידי אמצעי אלימות, נדרש שימוש בכוח פיסי כלשהו, ולו מינימאלי, או פעולת כוח פיסי כזה על המבוטח (234 ה-235 ב, 236 א, ה-ו). (5) במצב דברים שבו לא ניתן ללמוד על תכליתה של הפוליסה ממקורות חיצוניים או מתוך

ניסיון התחקות אחרי תכלית שצדדים סבירים והוגנים היו שואפים להשיג, יש להניח שהתכלית היא אותה תכלית המשתקפת מן המובן הרגיל והמקובל של הלשון שבה השתמשו צדדים. יש להניח שהשתמשו במלים שבחרו לכלול בחוזה במובן הרגיל, הפשוט והמקובל. עד שנזקקים לכלל בדבר פרשנות נגד המנסח (המבטח), יש לברר מתוך לשון הפוליסה עצמה את אומד דעת הצדדים (237 ו-ז, 238 ב-ג).

(6) לשון הפוליסה אינה רק כרטיס כניסה לבירור האופציות הפרשניות. יש בה לעתים, כשלעצמה, כדי ללמד על תוכן כוונתם של הצדדים, וממילא - על תכליתה של הפוליסה. אם למונח המופיע בפוליסה מובן אחד שהוא המובן הרגיל והמקובל, ומובן אחר אפשרי מבחינה לשונית-פורמאלית אך רחוק ודחוק, ואין ראיות אחרות המצביעות על כך שדווקא המובן המיוחד והבלתי שכיח הוא זה שאליו התכוונו הצדדים, יש לפרש מונח זה על-פי המובן הראשון. חזקה היא, שמשמעותה הרגילה של הלשון שבה בחרו הצדדים לחוזה באה לשקף את המוסכם ביניהם וכי הגשת המוסכם בין הצדדים היא תכלית החוזה, אם כי בעימות בין לשון החוזה ובין כוונת עושייו - יד האחרונה על העליונה (237 ו-ז, 238 ב). (7) הכלל בדבר פרשנות נגד המנסח הוא כלל פרשנות משני, שבא לסייע בפרשנות החוזה, שעה שבכללי פרשנות מקובלים אין להביא לחקר כוונת הצדדים לחוזה. זהו כלל של סוף הדרך: הוא נכנס לפעולה רק לאחר שבית המשפט ניסה להפעיל כללי פרשנות אחרים על-מנת ללמוד על כוונת הצדדים, אך הדבר לא עלה בידו. במפלט אחרון זה יש לעשות שימוש רק כשלשון הפוליסה אינה ברורה, כשמובנה דו-משמעי והיזקקות למובן הרגיל והמקובל של האמור בה לא תועיל. לא די בכך שללשון החוזה יש משמעות שולית נוספת, השונה ממובנה הרגיל והמקובל, כדי שיופעל הכלל (240 א-ג, ו-ז, 241 ב-ג). (8) במקרה דנן, אפילו ניתן היה להכניס "אלימות מילולית", מבחינה לשונית, למסגרת "אלימות", אין להסתפק בכך לצורך הפעלת כלל הפרשנות נגד המנסח והכרעה לטובת המבוטח. במקרה דנן, מדובר על אפשרות רחוקה שאין להניח, ואין זה ראוי להניח, שהצדדים התכוונו אליה. בנסיבות המקרה יש ליתן לדיבור "אמצעי אלימות" את מובנו הרגיל, הפשוט והמקובל, ואין להיזקק לכלל בדבר פירוש נגד המנסח (242 ב-ג).

פסקי-דין של בית המשפט העליון שאוזכרו:

- [1] ע"א 458/79 ש' ניר נ' י' ניר, פ"ד לה (1) 518.
- [2] ע"א 352/82 אלברט איזסק נ' אנה איזסק, פ"ד לט (1) 186.
- [3] ע"א 523/84 - לא פורסם.
- [4] ע"פ 168, 115/82 ה' מועדי ואח' נ' מדינת ישראל, פ"ד לח (1) 197. [5] ע"א 594/86 - לא פורסם.
- [6] ע"א 3236/90 פלונים נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד מה (3) 460. [7] בג"צ 310/82 בן צבי ואח' נ' ראש הממשלה ואח', פ"ד לו (4) 191. [8] ע"פ 524/82 ודרד נ' מדינת ישראל, פ"ד לז (2) 553.
- [9] ע"פ 877/84 גאלי נ' מדינת ישראל, פ"ד מ (4) 169.
- [10] ע"א 124/89 הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ נ' י' כהן ואח', פ"ד מו (2) 372. [11] ע"א 631/83 "המגן" חברה לביטוח בע"מ ואח' נ' "מדינת הילדים" בע"מ וערעור שכנגד, פ"ד לט (4) 561.
- [12] ע"א 497/83 צור נ' הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ, פ"ד מא (1) 729. [13] ע"א 461/62 צים חברת השיט הישראלית בע"מ ואח' נ' מזיאר, פ"ד יז 1319. [14] ע"א 753/68 פרנסיס ואח' נ' רזנברג, פ"ד כג (2) 182.
- [15] ע"א 732/72 דינרי נ' חתמי ללודיס לונדון ואח', פ"ד כח (1) 589. [16] ע"א 179/73 בחן חברה לביטוח בע"מ נ' ליבוביץ, פ"ד כח (1) 701. [17] ע"א 711/77, 712 כולי נ' "פרודנס פ"ד לד (4) 757.

[18] ע"א 554/83 "אתא" חברה לטכסטיל בע"מ נ' עיזבון המנוח זולוטולוב יצחק ז"ל ואח', פ"ד מא
282 (1) [19] ע"א 449/89 פלוק ואח' נ' רייט, פ"ד מו (2) 92.

פסקי-דין אמריקניים שאוזכרו:

LANDRESS V. PHOENIX MUT. L. INS. CO. 90 A.L.R. 1382 (1934 .([21] EQUITABLE LIFE [20]).
ASSUR. SOC. V. HEMENOVER 67 P. 2D 80 (1937 .([22] BECKHAM V. TRAVELERS INSURANCE
COMPANY 225 A. 2D 532 (1967 .([23] POLLARD V. METROPOLITAN LIFE INS. CO. 598 F. 2D
1284 (1979 .([24] HORSFALL V. PACIFIC MUT. LIFE INS. CO. 72 P. 1028 (1903 .([25] MEYER V.
NEW YORK LIFE INS. CO. 291 N.Y. SUPP. 912 (1936 .([26] PAUL V. TRAVELERS' INS. CO. 20
N.E. 347 (1889

AMERICAN ACC. CO. V. REIGART 23 S.W. 191 (1893 [27]).

LIBERTY NATIONAL LIFE INSURANCE CO. V. MORRIS 208 S.E. 2D 637 (1974 .([29] [28]).
WESTERN COMMERCIAL TRAVELERS' ASS'N V. SMITH 85 F. 401 (1898 .([30] HANNA V. RIO
GRANDE NAT. LIFE INS. CO. 181 S.W. 2D 908 (1944 .([31] KENNEDY V. UNITED STATES
FIDELITY & CO. GUARANTY 174 A. 531 (1934 .([32] MCGLINCHY V. FIDELITY OF CASUALTY
CO. 12 A. 13 (1888

PAN AMERICAN LIFE INSURANCE COMPANY V. ANDREWS 340 S.W. 2D 787 .(1960) .([34] [33]
PIERCE V. PACIFIC MUT. LIFE INS. CO. 109 P. 2D 322 (1941 .([35] WILBURN V. INTERSTATE
ELEC. 748 P. 2D 582 (1988

SCHERING CORP. V. HAME INS. CO. 712 F. 2D. 4 (1983 [36]).

ARNSTEIN V. METROPOLITAN LIFE INS. CO. 196 A. 491 (1938 .([38] SCHONBERG V. [37]).
NEW YORK LIFE INSURANCE COMPANY 104 SO. 2D 171 (1958

פסקי-דין אנגליים שאוזכרו:

(HAMLYN V. CROWN ACCIDENTAL INSURANCE COMPANY [1893] 1 Q.B. 750 .(C.A [39].

IN. RE SCARR AND GENERAL ACCIDENT ASSURANCE CORPORATION [1905] 1 K.B [40].

IN RE UNITED LONDON AND SCOTTISH INSURANCE COMPANY LIMITED [1915 .(2CH. [41][
167 (C.A

(COLE V. THE ACCIDENT INSURANCE COMPANY (LIMITED) (1889) 5. T.L.R. 736 .(C.A [42]

הערות:

1. לפרשנות כנגד המנסח ראה ע"א 3766/92, 4269 זהבי ואח' נ' המועצה להסדר ההימורים
בספורט ואח', פ"ד מז (3) 580. 2. לפרשנות חוזה ביטוח ראה ע"א 1845/90 סיני נ' מגדל חברה
לביטוח בע"מ, פ"ד מז (5) 661. 3. לחובת השופט לבחור בפרשנות זו או אחרת ראה ע"א 595/88,
632 אדרי נ' חסקל ואח'; חסקל ואח' נ' אדרי, פד מז (5) 333.

ערעור ברשות על פסק-דינו של בית המשפט המחוזי בחיפה (השופטים נ' קליינברג, ד' קציר, ט'
שטרסברג-כהן) מיום בע"א 395/88, שבו נדחה ערעור על פסק-דינו של בית-משפט השלום בעכו
(השופט ש' ברלינר) מיום 23.10.88 בת"א 2305/88. הערעור נתקבל ברוב דעות נגד דעתו החולקת
של השופט ת' אור. התיק הוחזר לבית-משפט השלום.

ז' פוקס, י' עמית - בשם המערער;

ר' ענבר (שרף) - בשם המשיבה.

פסק-דין

השופט א' ברק: אדם לקה בהתקף לב בעקבות ריב מילולי קשה. פוליסת ביטוח תאונות אישיות משפה אותו על אובדן כושר עבודה בגין תאונה גופנית שתיגרם "על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים". הזכאי אותו אדם לדמי הביטוח?

העובדות וההליכים

1. המערער הוא איש עסקים. הוא מעסיק מנהלים ועובדים הכפופים לו. באחד הימים קיים ישיבה עם אחד המנהלים. התפתח בין השניים ריב מילולי קשה. השיחה התנהלה "בטונים" גבוהים. המנהל קילל את המערער וגרם לו רוגז והתרגשות. כתוצאה מכך חש התובע כאבים חדים ודקירות בחזהו. הוא הובהל לבית-חולים. נקבע כי סבל התקף לב קשה. המוסד לביטוח לאומי הכיר באירוע כתאונת עבודה. המערער פנה לחברת הביטוח (המשיבה). הוא היה בעל פוליסת "ביטוח תאונות אישיות". בפוליסה נקבע, בין השאר, כי המערער מבוטח בגין:

"כל תאונה גופנית בלתי צפויה מראש, שתיגרם אך ורק במישרין על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין ואשר תהווה - בלי תלות בשום סיבה אחרת - את הסיבה היחידה, הישירה והמידית לאבדן כושר-העבודה של המבוטח או למותו תוך שנה אחת (לפי הלוח האזרחי) מתאריך התאונה".

חברת הביטוח סירבה לתביעת המערער.

2. המערער הגיש תביעה לפני בית-משפט השלום. בית-משפט השלום (השופט ש' ברלינר) דחה את התביעה על הסף. בית המשפט היה מוכן להניח כי התקף הלב והנכות היו תוצאה יחידה, ישירה ומיידית של האירוע. דחיית התביעה התבססה על התפישה, כי לא נתקיים התנאי בדבר "אמצעי אלימות". תנאי זה מתקיים רק אם יש שימוש בכוח פיסי. בפרשה שלפנינו נעדר כוח פיסי, וממילא נגרם הנזק בלא "אמצעי אלימות". המערער ערער לבית המשפט המחוזי. ערעורו נדחה. נקבע (מפי השופט ד' קציר) כי המונח "אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין" אינו כולל התרגזות או מתח נפשי, הנובעים משימוש במילים גרידא, ותהיינה חריפות ככל שתהיינה. מכאן הערער - לאחר קבלת רשות - לפנינו.

"אמצעי אלימות" - מובן לשוני

3. תביעתו של המערער (בבית-משפט השלום) וערעורו (לבית המשפט המחוזי) נדחו, שכן נפסק כי "אלימות" משמעותה שימוש בכוח פיסי. "אלימות מילולית" נופלת אפוא מחוץ לגדר לשונה של הפוליסה, ועל-כן מחוץ לכיסוי הניתן על-ידיה. אכן, כל משמעות משפטית הניתנת ללשון הטקסט חייבת ליפול לגדר מיתחם המובנים הלשוניים שלו. אין ליתן לחוזה משמעות משפטית שאינה נסבלת על-פי משמעותו הלשונית. לכל משמעות משפטית של חוזה (ופוליסה אינה אלא חוזה) חייב להיות עיגון, ולו מינימאלי, בלשונו (המפורשת או המשתמעת) של החוזה. מתן מובן (משפטי) לחוזה, שאינו בגדר מובנו הלשוני, יכול להיעשות רק בדרך של השלמת חסר בחוזה. לא נטען לפנינו כי החוזה חסר וכי עלינו להשלימו. הערער כולו סובב סביב פרשנותו של טקסט קיים, ולא סביב יצירתו של טקסט חדש המשלים חסר בטקסט קיים.

4. האם הדיבור העברי "אלימות" משתרע אך ורק על שימוש בכוח פיסי? לדעתי, התשובה על שאלה זו היא בשלילה. אמת, המובן הטבעי והרגיל של הדיבור "אלימות" מצביע על שימוש בכוח. אך אין זה המובן היחיד. בלשון העברית משמש הדיבור "אלימות" לציון התנהגות תקיפה ובוטה גם אם אינה כרוכה בשימוש בכוח פיסי. על-כן אנו מדברים על "אלימות רוחנית" בין בני-זוג, תוך שאנו מציינים כי "יש שאלמות 'רוחנית' קשה היא מאלמות פיזית..." (השופט אלון בע"א 458/79 ש' ניר נ' י' ניר [1]),

בעמ' 527; ראה גם: ע"א 352/82 אלברט איזסק נ' אנה איזסק [2], בעמ' 190; ע"א 523/84 [3]. בדומה, אנו מדברים על "אלימות נפשית" בהקשר לקבילותן של הודאות שהושגו. שלא כדין (ראה ע"פ 115/82, 168, ה' מועדי ואח' נ' מדינת ישראל [4], בעמ' 262). ברוח זו, אנו משתמשים לעתים קרובות בדיבור "אלימות מילולית". ביטוי זה מופיע לא פעם בפסקי-דין של בית-משפט זה (ראה:

ע"א 594/86 [5]; ע"א 3236/90 פלונים נ' היועץ המשפטי לממשלה [6], בעמ' 464). הוא מקובל בספרות המשפטית (ראה י' זמיר, "חרות הביטוי כנגד לשון הרע ואלימות מילולית" ספר זוסמן (דף-חן, תשמ"ד) 149). מסקנתי הינה אפוא, כי הדיבור "אמצעי אלימות" כולל בחובו - במישור הלשוני-בלשני - הן שימוש בכוח פיסי והן שימוש באמצעים תקיפים ובוטים שאינם כרוכים בכוח פיסי.

"אמצעי אלימות" - מובן משפטי

5. מבין המובנים הלשוניים השונים שניתן לתת לדיבור "אמצעי אלימות", מהו המובן המשפטי של דיבור זה? התשובה הינה, כי מובנו המשפטי של דיבור בטקסט נקבע על-פי "הקשר הדברים הראוי" (השופט ש' לוי ב"ג"צ 310/82 בן צבי ואח' נ' ראש הממשלה ואח' [7], בעמ' 194). משתנה "הקשר הדברים הראוי" - משתנה מובנו (המשפטי) של ביטוי. על-כן עשוי אותו ביטוי עצמו לקבל משמעויות משפטיות שונות מתוך מיגוון המשמעויות הלשוניות שלו. כך, למשל, הדיבור "מעשה אלימות" בעבירת השוד התפרש כהפעלת כוח פיסי (ראה: ע"פ 524/82 ודרד נ' מדינת ישראל [8]; ע"פ 877/84 גאלי נ' מדינת ישראל [9]). הקשר זה שונה הוא מההקשר שלפנינו, ועל-כן עשוי הדיבור "אלימות" בהקשר שלפנינו לקבל משמעות שונה.

6. מהו "הקשר הדברים הראוי" בענייננו? התשובה הינה, כי ההקשר הראוי הוא המטרה אשר הפוליסה מבקשת להגשים. זוהי "תכלית חוזה הביטוח המסוים, על-פי המאטריה הביטוחית שהוא בא לשקף" (השופט ד' לוי בע"א 124/89 הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ נ' כהן ואח' [10], בעמ' 379). עניין לנו אפוא בתכלית העסקית אשר הפוליסה נועדה להגשים (ראה ע"א 631/83 "המגן" חברה לביטוח בע"מ ואח' נ' "מדינת הילדים" בע"מ וערעור שכנגד [11], בעמ' 579). על תכלית זו ניתן ללמוד ממחשבתם (הסובייקטיבית) של הצדדים לחוזה. אין לנו כל נתונים על מחשבה זו. לפנינו פוליסת ביטוח המשמשת למקרים רבים, הן בארץ (על-פי ניסוחים עבריים שונים שהם תרגום מאנגלית), והן מחוץ לישראל (על-פי נוסח אנגלי סטנדרטי). בנסיבות אלה - כאשר עניין לנו בפוליסה סטנדרטית שאינה משמשת בסיס למשא ולמתן אישי - יש לקבוע את תכליתו העסקית של החוזה על-פי תכליתו האובייקטיבית. תכלית אובייקטיבית זו עניינה התכלית הטיפוסית המתחשבת באינטרסים המקובלים על צדדים הוגנים ליחס החוזי. היא נלמדת מסוג ההסכם ומהטיפוס שאליו הוא שייך. היא נגזרת מהגיונו. היא מוסקת מלשונו.

7. מטרתה הכללית של הפוליסה הינה ביטוח נזקי תאונה אישית. היא נועדה ליתן כיסוי לתאונה גופנית בלתי צפויה מראש, המהווה סיבה בלעדית לתאונה. עם זאת, לא כל תאונה גופנית בלתי צפויה מראש מכוסה. הצדדים ביקשו לצמצם את היקף הסיכון המבוטח וקבעו כי הביטוח יחול אך ורק על אותן תאונות גופניות בלתי צפויות מראש, הנגרמות "במישרין על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין". מהי התכלית המונחת ביסוד כיסוי ביטוחי זה? שאלה זו הטרידה בתי-משפט במדינות שונות, אשר מתחו לא פעם ביקורת על הלשון שנוקטת הפוליסה בהגדרת תאונה אישית שהביטוח חל עליה (ראה E. J. MACGILLIVRAY & M. PARKINGTON, ON INSURANCE LAW. LONDON, 8TH. ED., BY M. (PARKINGTON AND OTHERS, 1988) 803). מטרתה העיקרית של ההגבלה ("במישרין על-ידי אמצעי אלימות...") הינה להבהיר ולהגביל את מושג ה"תאונה" העומד ביסוד הביטוח. כך, למשל, באמצעותן אין לכלול בגדר "תאונה" אירוע טבעי כגון מחלה "טבעית" (ראה: E. R. H. IVAMY, PERSONAL ACCIDENT, LIFE AND OTHER INSURANCE (LONDON, 2ND ED., 1980) 28; PRESTON AND COLINVAUX, THE LAW OF INSURANCE (LONDON, 2ND ED., 1961) 308). עמד על כך השופט בייסקי, בפרשו תנאי בפוליסה לביטוח חיים, שלפיה המוות יהיה תוצאה של "גורם חיצוני, אלים, ומקרי". הוא ציין כי תוכנו של ביטוי זה הינו "אירוע אקסידנטאלי במובן הרחב של מושג זה, שהינו גם לא צפוי מבחינת ההתרחשות וגם לא תוצאה

שיסודה בתמורות טבעיות אפשריות אצל המבוטח" (ע"א 497/83 צור נ' הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ [12], בעמ' 737). על-כן נפסק, כי הדיבור "אמצעי אלימות" (VIOLENT MEANS) אינו דורש שהנזק ייגרם על-ידי אדם אחר. גם נזק עקב מאמץ יתר מצד הנפגע, בלא כל מעורבות של אדם אחר (כגון טביעה, שאיפה של רעלים), הוא בגדר "אמצעי אלימות" (ראה):

MACGILLIVRAY & PARKINGTON, SUPRA AT 804; PRESTON AND COLINVAUX, SUPRA

AT 388). על-כן, נפסק כי מבוטח שהתכופף אינסטינקטיבית כדי להרים חפץ מתגלגל בחנותו ועיקם את ברכו ונפגע, נפגע "מאמצעי אלימות": [39 (ACCIDENTAL INSURANCE) HAMLIN V. CROWN (1893) COM-ANY]. הוא הדין בבעל פאב שהתאמץ להוציא שיכור מהפאב וכתוצאה מכך לקה בהתקף לב. נפסק כי הוא נפגע "מאמצעי אלימות":

[40] IN RE SCARR AND GENERAL ACCIDENT ASSURANCE CORPORATION (1905). כן ניתן לראות נזק כנגרם על-ידי "גורם אלים" מקום שהפגיעה נובעת מהתקף לב שהתרחש בשל הופעה פתאומית של רכב מהכיוון הנגדי של נתיב הנהג, וזאת גם ללא כל התנגשות (ראה ע"א 497/83 [12] הנ"ל, בעמ' 737). עם זאת, ניתן לומר כי בדוגמאות אלה, וברבות אחרות - ראה "DEATH OR INJURY RESULTING FROM SHOCK, FRIGHT, OR OTHER PSYCHIC TRAUMA, AS WITHIN COVERAGE OF ACCIDENT POLICY OR ACCIDENT PROVISIONS OF LIFE POLICY" 93 A. L. R 2D 578 (1964) - קיים שימוש בכוח, ולו מינימאלי.

8. מהי אפוא תכליתה של הפוליסה, ואיזה היקף ביטוח היא מעניקה למבוטח? התשובה לשאלה זו לוטה בערפל. מלשונה הטבעית והרגילה של הפוליסה - הנזקת לדיבור "אמצעי אלימות" - ניתן להסיק כי רק תאונה הנגרמת על-ידי שימוש בכוח פיסי מכוסה על-ידי הפוליסה. אף כי "אלימות מילולית" היא בגדר "אלימות", מקובל עליו כי זוהי משמעות משנית של הדיבור "אלימות" ולא משמעותו הראשונית. לשון הפוליסה תומכת אפוא בתכלית מצומצמת, המוציאה את המקרה שלפנינו ממסגרת הכיסוי הביטוחי. אך לשון הפוליסה אינה המקור היחיד לתכליתה. בצד הלשון עומדת התכלית האובייקטיבית, כפי שצדדים הוגנים, המגנים על האינטרסים הטיפוסיים, מעצבים אותה. תכלית אובייקטיבית זו מעורפלת גם היא. ניתן לומר - מזווית הראייה של המבטח הסביר - כי ביקש להעניק ביטוח כנגד תאונות אישיות הנגרמות על-ידי שימוש בכוח חיצוני. ניתן לומר - מזווית הראייה של המבוטח הסביר - כי ביקש לקבל ביטוח כנגד כל תאונה אישית שאינה נגרמת על-ידי תהליך טבעי. אכן, בחינת תכליתה של הפוליסה באמצעים המקובלים לגיבוש תכליתה של הפוליסה מותירה אותנו בידיים ריקות. מהו השלב הבא בתהליך הפרשני? שופט אינו יכול להרים ידיו ולומר "איני יודע מה לעשות ואינני ממשיך". עליו להמשיך בתהליך הפרשני, עד מיצוי המלא.

9. נראה לי, כי העיון בפוליסה ובפסיקה הרבה שפירשה אותה וקבעה את תכליתה הותירה אותנו בידיים ריקות. עדיין איננו יודעים אם תכליתה של הפוליסה הייתה "לכסות" תאונה גופנית בלתי צפויה הנגרמת על-ידי אלימות מילולית. ניתן לומר כי מטרת הפוליסה הייתה לכסות כל נזק שאינו טבעי. על-פי גישה זו אמצעי מילולי אלים מביא לנזק שאינו טבעי, ועל-כן מכוסה על-ידי הפוליסה. תומכת בתפישה זו נקודת המבט של המבוטח הטיפוסי, המבקש לקבל ביטוח בגין תאונה אישית מכל סוג שהוא. ניתן גם לומר, כי מטרת הפוליסה לא הייתה לכסות כל נזק שאינו טבעי. הפוליסה ביקשה להבחין בין נזק שאינו טבעי הנגרם על-ידי אמצעי אלימות לבין נזק שאינו טבעי שנגרם בדרך אחרת. המשמעות הטבעית והרגילה של לשון הפוליסה - ממנה רשאי הפרשן לעמוד על תכליתה. נראה לי אפוא שהבחינה התכליתית-אובייקטיבית השאירה אותנו ללא פתרון ברור וחד-משמעי. מה עליו לעשות במצב דברים זה?

10. מצב זה של חוסר ודאות וערפול באשר לתכליתה של הפוליסה, אינו מיוחד למקרה שלפנינו. הוא מתרחש לעתים קרובות בפרשנות של חוזי ביטוח. הוא תת-מקרה של מערכת שלמה של מצבים, שבהם נתקל הפרשן של טקסט חוקי (בין חוזה ובין צוואה, בין חיקוק ובין חוקה) במספר תכליות אפשריות, בלי שעולה בידו לגבש תכלית סופית של הנורמה המעוגנת בטקסט. במצבים הרגילים, על

הפרשן לעשות שימוש בשיקול-דעתו ולגבש במיטב האובייקטיביות האפשרית את התכלית העומדת ביסוד הטקסט החוקי. "עליו להיות פרשן נאמן להשקפות המקובלות על הציבור הנאור, שבתוכו הוא יושב" (השופט לנדוי בע"א 461/62 צים חברת השיט הישראלית בע"מ ואח' נ' מזיאר [13], בעמ' 1335). אך לעתים קיימים כללי פרשנות מיוחדים - בעלי אופי משני - המשחררים את השופט מהנטל של שימוש בשיקול-דעתו ומכוונים אותו אל "התכלית הסופית". בתחום דיני הביטוח מצוי כלל פרשני משני שכזה. כלל זה קובע כי במקום שהחיפוש אחר תכלית חוזה הביטוח - כפי שניתן ללמוד עליה מכוונתם של הצדדים, מלשון הפוליסה וממקורות חיצוניים - אינו מביא לתוצאה חד-משמעית, יש לבחור באותה תכלית המיטיבה עם המבוטח (ראה ד' מ' ששון, דיני ביטוח (שוקן, תשמ"ט) 20). מבין שתי תכליות אפשריות - המעוגנות במקורות שמהם למד הפרשן על תכליתו של חוזה הביטוח - יש לבחור באותה תכלית שתוצאתה פועלת למען המבוטח. ודוק: לא די בכך שללשון הפוליסה יש יותר ממשמעות לשונית אחת, כדי להפעיל את הכלל הפרשני המשני. כלל זה אינו פועל במישור הלשוני. פעולתו היא במישור המשפטי. אפילו יש לה לפוליסה מספר משמעויות לשוניות - דבר שהוא תדיר למדיי לאור חוסר הדיוק שבלשון - ניתן לרוב לבחור במשמעות (משפטית) אחת ויחידה באמצעות הכלל הפרשני בדבר תכלית הפוליסה, ואין תחולה לכלל הפרשני המשני בדבר פירוש לטובת המבוטח. אכן, "כלל זה יפה, בדרך כלל, כאשר ניצבות לפני הפרשן שתי משמעויות סבירות במידה שווה פחות או יותר, שאז יש להעדיף אותה משמעות, שהיא נוחה יותר לצד שלא ניסח את המסמך" (השופט ד' לויין בע"א 631/83 [11] הנ"ל, בעמ' 572). רב-משמעות הניסוח - המאפשרת החלתו של הכלל הפרשני המשני - היא רב-משמעות הנשארת לאחר שהפרשן בחר באותה משמעות לשונית המגשימה את תכליתה של הפוליסה. בצדק צוין כי "כאשר המסמך אינו ברור, ומשמעות אחת, שמסיקים אותה על דרך הפרשנות, היא הגיונית ותואמת את רוח המסמך ותכליתו, ואילו משמעות אחרת איננה עומדת בדרישה זו, יועדף הפירוש הראשון, ההגיוני והתואם על פני האחר, אפילו משמעות זו נוחה דווקא למנסח המסמך" (השופט ד' לויין בע"א 631/83 [11] הנ"ל, בעמ' 572-573).

11. בערעור שלפנינו מתקיימות הנסיבות המצדיקות הפעלתו של כלל הפרשנות המשני, שלפיו כאשר קיים חוסר ודאות באשר לתכלית הפוליסה, כפי שהיא עולה ממקורותיה השונים, יש לקבוע אותה תכלית - וממילא לקבוע אותו מובן לשוני - המיטיבים עם המבוטח. לאור חוסר הוודאות והערפול באשר לתכלית, יש לקבוע, על-פי הכלל האמור, כי התכלית הייתה ליתן כיסוי ביטוחי לכל תאונה אישית הנגרמת על-ידי התנהגות תקיפה ובטוחה (בין שיש בה שימוש בכוח פיסי ובין אם אין בה שימוש בכוח פיסי), שאינה בגדר אירוע טבעי (כגון מחלה). תכלית זו היא המיטיבה עם המבוטח (ופועלת בניגוד למבטח - הנסח), ועל-כן יש לבחור בה בנסיבות העניין שלפנינו.

השופט ש' לויין: 1. כבר בשנת 1915, בפסק הדין IN RE UNITED LONDON AND [SCOTTISH INSURANCE COMPANY LIMITED (1915) 41 FOLIO INJURY BY VIOLENT "ACCIDENTAL, EXTERNAL AND VISIBLE", MEANS, בעשותו שימוש בדברי לורד Esher בפרשה אחרת:

IT WAS A POLICY NOT TO BE PRAISED, AND PEOPLE OUGHT TO BE WARNED... AGAINST INSURING UNDER POLICIES IN THAT FORM" (COLE V. THE ACCIDENT. (INSURANCE COMPANY (LIMITED) (1889) [42], AT 737

עם זאת, הוא לא מצא דרך לחרוג ממה שנראה לו כנוסח המילולי של הפוליסה, ותביעת המבוטח שם, שנפטרה כתוצאה מדליפה של גז, נדחתה. אכן, בתקופתנו עבר הדגש מהתיזה הדוגלת בהיצמדות עיוורת לטקסט הלשוני של מסמך לדרך שבה נתפסת משמעותו של הטקסט בלשון המקובלת של הבריות. בסוגיה המיוחדת שלפנינו נעשתה פריצת דרך בפסק המיעוט של השופט קרדוזו (CARDOZO), בפרשת.. 20 [INS. CO. (1934) LANDRESS V. PHOENIX MUT. L] באותו עניין נגרם מותו של המבוטח כתוצאה ממכת שמש בעת משחק גולף, והשופט קרדוזו קבע, בניגוד לדעת הרוב, שיש לקבל את התביעה על יסוד הפוליסה באומרו, בעמ' 1385 (בתרגום שלי):

"מכת שמש, למרות שיכולה היא להיחשב מחלה לפי הסיווג של הרופאים, היא לא פחות מכך תאונה בלשון הבריות... פתאומיות אירועה וטבעה הקטסטרופלי... הבליטו תכונה זו... היא אלימה מאותה סיבה וחיצונית משום שמהלך התוצאות הונע על-ידי קרני השמש שהכו על הגוף, המהוות סיבה חיצונית".

עמדת המיעוט של השופט קרדוזו הפכה לרוב בשורה של אסמכתאות: לקיחת מנת יתר גלולות שינה: EQUITABLE LIFE ASSUR. SOC. V. HEMENOVER (1937) [21]; BECKHAM [V. TRAVELERS' INSURANCE COMPANY (1967) 22] (בתרגום שלי) כי "פוליסות ביטוח, שעליהן סומך הציבור כדי לתת ביטחון במקרה פטירה, מחלה או תאונה, צריכות להיות כתובות בצורה ברורה, באנגלית מובנת, חופשיות מאבחנות דקות שרק מעטים מסוגלים להבינן עד שתשומת הלב מופנית אליהן על-ידי עורכי-דין ושופטים"; וראה גם: POLLARD V. METROPOLITAN LIFE INS. CO. (1979) [23] (CO.).

2. לדידי אין תועלת בפירוק נוסחת האחריות בפוליסה הנדונה לגורמיה ובניסיון לתת פרשנות נפרדת למרכיביה, היפה אולי לצורך הקשרים האחרים שבהם עשויה להתעורר שאלת פרשנותם. והנה, אפשר למצוא בפסיקה האמריקנית, חרף האסמכתאות המכחישות זו את זו, קו הלכתי המפרש את הנוסחה האמורה רק כבאה לשלול תאונה מקרית או תאונה שקרתה במהלך הדברים הרגיל: HORSFALL V. PACIFIC MUT. LIFE INS. CO. (1903) AT 1029, [24] MEYER V. NEW YORK LIFE INS. CO. (1936) [25], AT 917 (בתרגום שלי):

"... המילים 'חיצוניים' ו'אלימות' אינן כה מוגבלות בתוצאתן המשפטית עד שהמבטח יוכל (בגדרן) להתחמק מאחריות על-ידי פרשנות דווקנית שלהן. אין זה נחוץ תמיד שמילים אלה תפורשנה כמתייחסות למכה או לנפילה; אלא שניתנת להן משמעות רחבה יותר כיסודות (לקיומה) של סיבתיות כאשר נגרם נזק גופני".

ובעניין [26] PAUL V. TRAVELERS' INS. CO. (1889) החליט בית המשפט לערעורים של מדינת ניו-יורק שהרעלת גז באה בגדר הנוסחה האמורה, באומרו בעמ' 349, כי הרעלה על-ידי גז היא "סיבה חיצונית" וגם "אלימה" -

"במובן זה שהיא פעלה על המנוח כך שגרמה למותו. (העובדה) שהמוות הוא תוצאה של תאונה או שהוא בלתי טבעי (מלמדת) על (קיומו) של גורם חיצוני ואליים כסיבה (לאירוע)" (תרגום שלי וכך גם התוספות בסוגריים - ש' ל').

באותה רוח פסק בית המשפט לערעורים בקנטקי בפרשת AMERICAN ACC. CO. V [REIGART (1893) 27], שמשמעות הדיבור "אלימות" בנוסחה האמורה היא "בלתי טבעית" והיא באה למנוע הגשת תביעות המבוססות על תאונה שנגרמה כתוצאה מסיבות טבעיות; והשווה גם LIBERTY (1974) [28] NATIONAL LIFE INSURANCE CO. V. MORRIS. ברוח זו יש להזכיר את המקרה המאלף שנדון בפרשת [29] WESTERN COMMERCIAL TRAVELERS' ASS'N V. SMITH (1898), שבו ראו נזק שאירע כתוצאה מפצע שנגרם מהליכה בנעליים חדשות כבא בגדר תניה הדומה לתניה נושא הערעור. פסק-דין אחר המצוטט לעתים קרובות בפסיקה ניתן בפרשת HANNA V. RIO GRANDE (1944) [30] NAT. LIFE INS. CO., שבה נפטר אדם לאחר שלקח בטעות תרופה שגרמה למותו. בקבלו את התביעה קבע בית המשפט לערעורים בדאלאס, טקסס, באמצע הלכות קודמות, בעמ' 911:

THE TERM "VIOLENT", AS APPLIED TO CAUSES OF ACCIDENTAL INJURY, MEANS... "MERELY THAT THE CAUSE IS EFFICIENT IN PRODUCING A HARMFUL RESULT. IT IS NOT A NECESSARY

THAT IT SHALL BE VIOLENT IN THE SENSE OF BREAKING TISSUES OR . "OTHERWISE
PHYSICALLY AND VISIBLY AFFECTING THE BODY

3. על יסוד האסמכתאות האמורות אין ספק בלבי שאם עמד המבוטח על פי תהום ונפל אליה כתוצאה מקריאת פלוני שביקש להבהילו, תבוא התביעה שתוגש על-ידי יורשיו בגדר תניית הפוליסה נושא הערעור. רמז לגישה האמורה אפשר למצוא גם בפסק-דינו של השופט בייסקי בע"א 497/83 [12], בנו תנו את הדוגמה הבאה:

"בלי לקבוע מסמרות, ולצורך הדגמה בלבד, ניתן להניח, כי הופעה פתאומית של רכב מהכיוון הנגדי לנתיבו של נהג, שהוא גם סובל בלבו, עשויה, בנסיבות מסוימות, להיחשב כמקיימת את התנאי האמור, אף אם בסופו של דבר לא נגרמה התנגשות ממש, אך מחמת הפחד, המתח או ההתרגשות הבלתי צפויים אירע התקף לב...".

מקרה כזה ממש אירע בפרשת (1934) KENNEDY V. UNITED STATES FIDELITY & GUARANTY [CO.], ונפסק ברוח הדברים הנ"ל. אכן בשורה נוספת של אסמכתאות נקבע שמקרים של, NERVOUS SHOCK אף שלא התקיים בהם מגע פיסי בין גורם הנזק לבין המבוטח, באים בגדר תניית הפוליסה הנזכרת: [32] MCGLINCHY V. FIDELITY & CASUALTY [CO. (1888)]; דעת המיעוט בפרשת. PAN AMERICAN LIFE INSURANCE COMPANY V [ANDREWS (1960) [33]; PIERCE V. PACIFIC MUT. LIFE INS. CO. (1941) [34].

4. מסקנתי היא שהמקרה הנדון, שבו, כפי שנטען בכתב התביעה, ניזק המערער בהתקפת לב שאירעה לו כתוצאה מריב מילולי עם עובדו שבמהלכו קילל מנהל השירות את המערער וגרם לו לרוגז ולהתרגשות, בא בגדרה של הפוליסה נושא הערעור. לפי גישתי יש לפרש את נוסחת הפוליסה כמקשה אחת, הנושאת מטענים "פסיקטיים" שאותם כבר הזכרתי. בין בעקבות מטענים אלה ובין בעקבות קריאת הפוליסה בעיני הקורא הממוצע, אין לפרש את הדיבור "אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין" אלא כבא לשלול קיומה של תאונה שאירעה במהלך הדברים הרגיל או תאונה מקרית או תאונה שכל כולה אירעה מחמת גורמים שבמצב הקונסטרוקציונלי של המבוטח. לפי גישה זו יכול שעניינו של המבוטח יבוא בגדרה של הפוליסה אף אם לא נתקיים מגע פיסי בין הגורם שהביא לקרות התאונה לבין המבוטח. עמדה זו אינה עמדת יחיד. בספרו הנ"ל של IVAMY נאמר, בעמ' 28-29, לענין הדיבור "VIOLENT, ACCIDENTAL, EXTERNAL AND VISIBLE MEANS" (בתרגום שלי):

"...מילים אלו, ככל הנראה, אינן מוסיפות דבר לרעיון המובע בדיבור 'תאונה' משום שהן רק נותנות ביטוי למאפייניה של תאונה. בעת ובעונה אחת הן משרתות מטרה מועילה (והיא) להבהיר את האבחנה בין גורמים תאונתיים וטבעיים וכך הן מסייעות להגדיר ביתר דיוק את תוקף הביטוח" (התוספת בסוגריים שלי - ש' ל').

מחרה מחזיק אחריו גם R. P. COLINVAUX בספרו: LAW OF INSURANCE (LONDON (6TH ED., BY, R. MERKIN, 1990, בעמ' 304, המצביע על כך שניתנה לנוסחה האמורה משמעות מרחיבה, שלמעשה שוות ערך היא ל"תאונה".

מטעמים אלה מצטרף אני לפסק-דינו של חברי הנכבד, השופט ברק.

השופט ת' אור:

1. צר לי, אך אני חולק על המסקנה שאליה הגיע חברי, השופט ברק. לו דעתי נשמעה, דין הערעור היה להידחות.

2. המערער בוטח על-פי פוליסה שרכש מהמשיבה, למקרה שייפגע על-ידי תאונה גופנית בלתי צפויה מראש שתיגרם אך ורק "במישרין על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין" ויגרם לו בשל כך אובדן כושר עבודה. על-פי העובדות הנטענות בכתב התביעה שהוגש על-ידי המערער, בישיבה

שקיים עם מנהל השירות של חברתו "אירע ריב מילולי קשה" בין המערער למנהל. "השיחה התנהלה בטונים גבוהים", והמנהל אף קילל את המערער. במהלך השיבה חש המערער כאבים ודקירות בחזהו. עקב הריב המילולי וההתרגשות שבעקבותיו לקה המערער באוטם שריר הלב, ונותרה לו מכך נכות צמיתה. המחלוקת בין הצדדים היא, אם ניתן לומר שהאוטם והנכות שנגרמו למערער עקב אותו ריב מילולי אמנם נגרמו על-ידי "אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין", כמובנם בפוליסה. בית-משפט השלום ובית המשפט המחוזי השיבו על שאלה זו בשלילה, תשובה שמשמעותה דחיית תביעתו של המערער.

3. חוזה ביטוח, ככל חוזה, יש לפרש לפי אומד דעתם של הצדדים כפי שהוא משתמע מתוך החוזה, ואם אינו משתמע ממנו - מתוך הנסיבות (סעיף 25 לחוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973; להלן - חוק החוזים). במקרה שלפנינו אין ראיות החיצוניות לפוליסה עצמה העשויות ללמד על כוונת הצדדים לחוזה הביטוח. לפיכך, ניתן לדלות את כוונתם אך מנוסח התניה החוזית בדבר חבות המבטח כמצוטט לעיל (להלן - תניית הכסות).

הבחינה הלשונית

4. אכן, מקובלת עליי גישתו של חברי, השופט ברק, שלפיה יש לבחון תחילה אם, מבחינת הלשון, "אמצעי אלימות" הנזכרים בתניה כוללים גם את האמצעי של "אלימות מילולית", כגון האמצעי שנקט המנהל, דהיינו קללות וריב מילולי בטונים גבוהים (אך ללא שימוש בכוח כלשהו או איום בשימוש כזה). שאלה זו אינה קלה, אולם אני נוטה להשיב עליה בשלילה. איני חולק, כמובן, על כך שהביטוי "אלימות מילולית" הוא ביטוי מוכר, אך הצמדת הדיבור "אלימות" לשם התואר "מילולית" לא באה אלא על דרך ההשאלה, הדימוי והמטאפורה. זאת, במטרה לשוות למשהו שאינו אלימות כלל, קרי מלל, מאפיינים מקובלים של אלימות, כגון תוקפנות, בוטות ואולי אף גנאי מוסרי. אך מובן זה של המילה "אלימות" אינו משתמע ממילה זו, "אלימות", כשהיא עומדת לבדה, אלא רק כאשר מצטרף אליה תואר השם "מילולית".

כאשר אדם סביר רוצה לתאר חילופי דברים קשים בעל-פה (צעקות, גידופים, קינטור) או בכתב (מכתב ובו לשון הרע, שקרים או עלבונות) בין אנשים, שלא הגיעו כדי מגע פיסי או שימוש בכוח כלשהו, הוא לא ישתמש בביטוי "אלימות", אלא רק בצירוף "אלימות מילולית". הצירוף "אלימות מילולית" הפך מטבע לשון. לכן, רק כאשר מטבע לשון זה מופיע בשלמותו, ניתן להסיק כי גם חילופי דברים שאינם מגיעים כדי מגע פיסי או שימוש בכוח כלשהו נכללים בו. לעומת זאת, כאשר הדיבור "אלימות" מופיע לבדו, אין הוא בא לתאר גם התנהגות ורבאלית גרידא, תהיה בוטה כאשר תהיה. המילה "אלימות" לא הופיעה במקרה הנדון בפוליסת הביטוח בתוך צירוף דוגמת "אלימות מילולית", אלא בגפה.

השימוש במונח על דרך המטאפורה או בהשאלה עשוי, מן הסתם, להרחיב מאוד את גבולות ספקטרום המשמעויות שהוא מייצג. כך, למשל, ניתן להשתמש בדיבור "אלימות" בהשאלה ולדבר על "אלימות נפשית" כל אימת שמופעל על אדם לחץ נפשי חזק, על "אלימות חינוכית" כל אימת שמורים מגזימים בהטפת מוסר לתלמידיהם, על "אלימות ויזואלית" או על "אלימות אינטלקטואלית", על "אלימות פוליטית" או על "אלימות רוחנית". בשימוש זה במטאפורות אין כל פגם וכאשר המטאפורה מופיעה בשלמותה, ברור כי הכוונה של הדובר או המנסח היא לדבר אחר מאשר אלימות.

יש גם לזכור, כי הכוונה, בביטוי כמו "אלימות מילולית" אינה בהכרח להקיף ספקטרום התנהגות רחב יותר מזה המקופל בביטוי אלימות כשהוא עומד לבדו. כך, בעוד המונח "אלימות מילולית" כולל התנהגות מילולית שאינה נכללת במונח אלימות (ובכך הוא מרחיב את היקף משמעויות המונח "אלימות"), הרי הוא אינו מתפרש על התנהגות שיש בה מגע פיסי (ובכך הוא מצמצם היקף משמעויות המונח אלימות). כך, אם הפוליסה הייתה נוקטת בדיבור "אלימות מילולית" ולא "אלימות", ברור מאליו שלא היה ניתן להחיל אותה במקרה שבו התקף הלב אירע כתוצאה מאלימות, קרי, התנהגות הכרוכה בשימוש בכוח כלשהו.

העיקר הוא, שכל השימושים האמורים אינם משנים את משמעות הדיבור המקורי "אלימות", אלא יוצרים מטבעות לשון או דימויים חדשים שמשמעותם שונה, אחרת, ממשמעות הדיבורים המקוריים שמתוכם הם צמחו. הדיבור "אלימות רוחנית", לדוגמה, אינו תת-קטיגוריה לשונית של אלימות, כלומר, סוג של אלימות, אלא מונח בעל משמעות שונה הן מ"אלימות" והן מ"רוחניות".

כאמור, הדיבור "אלימות מילולית", שבו מנופף התובע כתמיכה לכך ש"אלימות" - גם דברים קשים שאינם כרוכים בהתנהגות פיזית כלשהי במשמע, הוא מטבע לשון, דימוי, מטאפורה. אחד הסימנים לכך הוא העובדה שאנשים משתמשים במונח "אלימות" (כשהוא לבדו) רק בהקשרים הפיסיים של הפעלת כוח, וזאת בהנגדה לדברי ביקורת או התרסה מילולית חריפה, או אף מעליבה ופוגענית, אך שאינה כרוכה במגע פיסי כלשהו. כפי ששופט בית-משפט השלום, השופט ברלינר, אכן כותב בפסק-דינו, המילים "אלימות" ו"מילולית" הן תרתי דסתרי. ואמנם, צירוף ביטויים שיש בו סתירה פנימית, אוקסימורון, הוא אמצעי לשוני-ספרותי ידוע, לדוגמה: "שתיקה רועמת". האם נאמר שרעימה היא שתיקה, או כי שתיקה כוללת גם רעם רק משום שמוכר ביטוי כזה? הרי כל משמעותו, חיותו ועוצמתו של הביטוי נובעות מכך שרעימה ושתיקה הן ניגודים.

על סמך כל אלה אני נוטה לחשוב, שכל אימת שהמילה "אלימות" מופיעה לבדה, אין לייחס לה מובן של התנהגות תקיפה ובוטה בעלמא, אלא מדובר בהתנהגות שיש עמה שימוש בכוח פיסי דווקא, כמובנה המילוני והמקובל של "אלימות". מכל מקום, יש לזכור - גם אם ניתן לכלול, מבחינה לשונית, אלימות מילולית במסגרת אלימות - שהמובן הרגיל של מילה זו, ולכך מסכים גם חברי השופט ברק, משמיע בהכרח שימוש בכוח פיסי כלשהו. לקביעה זו תהיה חשיבות כשאבוא להכריע להלן בשאלה למה התכוונו הצדדים בהתייחסם ל"אמצעי אלימות" בפוליסה.

ביטויים בעלי משמעות מיוחדת

5. על-פי סעיף 25(ג) לחוק החוזים, "ביטויים ותניות בחוזה שנוהגים להשתמש בהם בחוזים מאותו סוג יפורשו לפי המשמעות הנודעת להם באותם חוזים". לעתים, צדדים לחוזה משתמשים בביטויים ובתניות בנוסח המקובל באותו סוג של חוזים,

כשלאלה כבר נקבע בפסיקה מובן מיוחד לצורך חוזים מאותו סוג (LEGAL (TERM OF ART), אפילו הוא שונה ממובנם הרגיל. כפי שכותב ששון, בספרו הנ"ל, בעמ' 22:

"...אם מונח או מלה, המופיעים במסמך שניסח המבטח, קיבלו פירוש מסוים בפסיקה, הסותר את הפירוש לו טוען המבטח, קיימת הנחה שהמבטח ער לפירוש המסמך, ולא יאפשרו לו לאמץ פירוש נוח לו יותר גם כאשר אין שאלה של דו-משמעות".

לכך ניתן להוסיף, כי יש להעדיף את המשמעות המיוחדת שניתנה לאותו מונח בחוזי ביטוח מאותו סוג, גם אם היא עולה בקנה אחד עם הפירוש שלו טוען המבטח. במקרה כזה, חזקה על הצדדים שהתכוונו לאותה משמעות מיוחדת של ביטויים ותניות ולא למשמעותם הרגילה בלשון בני אדם.

האם ניתן לומר שלתניית הכסות שבמרכז ענייננו יוחדה פרשנות מיוחדת, שעל פיה "אמצעי אלימות" פירושם גם אמצעים שאינם כוללים שימוש בכוח פיסי כלשהו? חברי, השופט ברק, דן בשאלה זו בפסקה 7 של פסק-דינו. מהדוגמאות שהוא מביא שם מתוך פסקי-דין שונים עולה, שגם אם הייתה בפסיקה הרחבה של משמעות הביטוי "אמצעי אלימות" כאשר הוא מופיע בפוליסות ביטוח, היא התבטאה אך בכך שביטוי זה עשוי לכלול גם כוח פיסי שלא הופעל על המבוטח באמצעות אדם אחר דווקא. אולם, לפי אותן דוגמאות עדיין נדרש שימוש בכוח פיסי כלשהו, ולו מינימאלי, או פעולה של כוח פיסי כזה על המבוטח, כדי שניתן יהיה לקבוע שהפגיעה נגרמה למבוטח על-ידי אמצעי אלימות. אכן, עיון בפסיקה אנגלית ובפסיקה אמריקנית שבהן נבחנו פוליסות בעלות נוסח דומה לזה שבענייננו, מעלה, כי כדי שתאונה תיגרם "במישרין על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין", מן ההכרח שיופעל כוח פיסי כלשהו על המבוטח-הנפגע. יוצא, שלתנאי הכרחי זה לתחולת הפוליסה - שהתאונה הגופנית נגרמה על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין - לא נתייחד מובן טכני מיוחד

בפוליסות ביטוח, שעל פיו אין צורך שאמצעי האלימות יהיו כרוכים במידה כלשהי של כוח פיסי. לעניין זה אחזור ביתר הרחבה בהמשך, כשאתייחס לפסק-דינו של חברי, השופט ש' לוי.

כוונת הצדדים

6. עיקר העיקרים בפרשנות חוזה הוא הניסיון לברר את כוונתם האמיתית של הצדדים. התחקות אחר כוונת הצדדים לחוזה נעשית לפי הגילוי החיצוני של דעתם. לשון אחר, על כוונתם של הצדדים לחוזה יש ללמוד על-פי מבחן אובייקטיבי (ג' שלו, דיני חוזים (דין, תש"ן) 309-307, והאסמכתאות שם; ד' פרידמן ו-נ' כהן חוזים (אבירם, כרך א, תשנ"א) 31, והאסמכתאות שם). אנו מבקשים לפרש את האמור בחוזה על-פי מבחנו של האדם הסביר: כיצד מבין אדם סביר את תניית הכסות בחוזה הביטוח שבענייננו.

באשר לתניה שבענייננו, קובע חברי, השופט ברק, כי:

"מלשונה הטבעית והרגילה של הפוליסה - הנזקקת לדיבור 'אמצעי אלימות' - ניתן להסיק כי רק תאונה הנגרמת על-ידי שימוש בכוח פיסי מכוסה על-ידי הפוליסה. אף כי 'אלימות מילולית' היא בגדר 'אלימות', מקובל עליו כי זוהי משמעות משנית של הדיבור 'אלימות' ולא משמעותו הראשונית. לשון הפוליסה תומכת אפוא בתכלית מצומצמת, המוציאה את המקרה שלפנינו ממסגרת הכיסוי הביטוחי".

בהנחה ש"אמצעי אלימות" כוללים, מבחינה לשונית, אמצעי "אלימות מילולית", הנחה שבכונותה הטלית ספק כמבואר לעיל, אני מסכים, כמובן, לדברים אלה. בהמשך דבריו מבהיר חברי, שבחינת הפוליסה, לאור הדרך שבה היו צדדים הוגנים המגנים על האינטרסים הרלוואנטיים מעצבים אותה, מביאה למסקנה שלא ניתן לקבוע מה הייתה כוונת הצדדים. בנוסף, לא ניתן ללמוד על תכליתה של הפוליסה הנדונה בענייננו ממקורות החיצוניים לה. לפיכך, חברי נזקק לכלל פרשני משני בדבר הפירוש הנוח יותר לצד שלא ניסח את החוזה, במקרה שלנו המבוטח. כדבריו של חברי:

"כלל זה קובע כי במקום שהחיפוש אחר תכלית חוזה הביטוח - כפי שניתן ללמוד עליה מכוונתם של הצדדים, מלשון הפוליסה וממקורות חיצוניים - אינו מביא לתוצאה חד-משמעית, יש לבחור באותה תכלית המיטיבה עם המבוטח" (אשר לא הוא ניסח את הפוליסה - ת' א').

7. גם כאן נפרדת דרכי מזו של חברי. דעתי היא, שבמצב דברים שבו לא ניתן ללמוד על תכליתה של הפוליסה ממקורות חיצוניים או מתוך ניסיון להתחקות אחרי תכלית שצדדים סבירים והוגנים היו שואפים להשיג, יש להניח שהתכלית היא אותה תכלית המשתקפת מן המובן הרגיל והמקובל של הלשון שבה השתמשו הצדדים. עד שנזקקים לכלל בדבר פרשנות נגד המנסח (המבטח), עלינו לברר מתוך לשון הפוליסה עצמה את אומד דעת הצדדים. לשון הפוליסה אינה רק כרטיס כניסה לבירור האופציות הפרשניות. יש בה לעתים, כשלעצמה, כדי ללמד על תוכן כוונתם של הצדדים, וממילא - על

תכליתה של הפוליסה. ואם למונח המופיע בפוליסה מובן אחד שהוא המובן הרגיל והמקובל, ומובן אחר אפשרי מבחינה לשונית-פורמאלית אך רחוק ודחוק, יש לפרשו על-פי המובן הראשון. זאת, כמובן, בהיעדר ראיות אחרות המצביעות על כך שדווקא המובן המיוחד והבלתי שכיח הוא זה שאליה התכוונו הצדדים. קביעתי זו דורשת הרחבה.

8. חזקה היא, כי משמעותה הרגילה של הלשון שבה בחרו הצדדים בחוזה באה לשקף את המוסכם ביניהם, וכי הגשמת המוסכם בין הצדדים היא גם תכליתו של החוזה. אכן, לעתים הקשר הדברים ונסיבות אחרות ילמדו שפרשנות לפי המשמעות הרגילה של הלשון אינה קולעת לכוונת הצדדים ולתכלית החוזה. וכבר נקבע לא אחת, ש"בעימות בין לשון החוזה ובין כוונת עושי - יד האחרונה על העליונה" (שלו, בספרה הנ"ל, בעמ' 311). אך כשאינו לו לבית המשפט אפשרות לברר כוונה זו אלא מתוך המילים שהצדדים בחרו להשתמש בהן בחוזה לגילוי כוונתם, יש להניח שהשתמשו באותן מילים במובן הרגיל, הפשוט והמקובל. כלל פרשנות זה נקוט הן בפרשנות דבר חקיקה והן בפרשנות חוזים (לדוגמה: ע"א 753/68 פרנסיס ואח' נ' רוזנברג [14], בעמ' 187 מול אות השוליים ד; ע"א

732/72 דינרי נ' חתמי לוידיס לונדון ואח' [15], בעמ' 591-592; ע"א 179/73 בחן חברה לביטוח בע"מ נ' ליבוביץ [16], בעמ' 710; ע"א 711/77, 712 כולי נ' "פרודנשל" חברה לביטוח בע"מ ואח' [17], בעמ' 703; ע"א 631/83 [11], בעמ' 569-570, 572. בארבעה פסקי הדין האחרונים נדונה פרשנות פוליטית ביטוח ונזכר הכלל האמור).

וראו גם בספרו של א' ברק, פרשנות במשפט, כרך ב, פרשנות החקיקה (נבו, תשנ"ג), בפרק השלישי, הדין במשמעות לשונית רגילה ומיוחדת. שם הוא אומר, בעמ' 118:

"...הנני סבור, כי קיימת חזקה כי תכלית החקיקה תוגשם אם תינתן ללשון דבר החקיקה משמעות טבעית פשוטה ורגילה חזקה זו חשובה היא. זו חזקה (הנחה) חזקה".

כך כותב המלומד M. A. CLARKE בספרו (WITH 1991) THE LAW OF INSURANCE (1989) SUPPLEMENT לעניין פרשנות פוליטית ביטוח: 156

"THE PRESUMPTION IS THAT WORDS ARE TO BE GIVEN THEIR ORDINARY MEANING".

ובהתייחסו לחזקה זו הוא אומר:

"THE PRESUMPTION IS EXPRESSED IN VARIOUS WAYS BY THE COURTS: WORDS SHOULD", BE GIVEN THEIR NATURAL, PLAIN, POPULAR, COMMON SENSE, PRIMARY MEANING ALSO THE MEANING BE PLACED ON THE WORDS BY AN 'ORDINARY MAN OF NORMAL INTELLIGENCE AND AVERAGE KNOWLEDGE OF THE WORLD', A VERY MODEST DESCRIPTION OF THE JUDICIARY, WHO MUST READ POLICIES IN THE WAY OF THE ORDINARY MAN. THE VIEW OF THE ORDINARY MAN SOMETIMES ENABLES THE COURTS TO GIVE UP THE PURSUIT OF PRECISE DEFINITION AND TO CONSTRUE WORDS AS A MATTER OF IMPRESSION" (IBID., AT 266).

וראו גם: E.R.H. IVAMY, GENERAL PRINCIPLES OF INSURANCE LAW (LONDON, 5TH ED., 1986) 339; MACGILLIVRAY & PARKINGTON, SUPRA, AT 441-442; COLINVAUX 6TH ED., SUPRA, AT 37.

אכן, כלל פרשנות זה אינו עומד לבדו. לעתים, כוונת הצדדים אינה למובן הרגיל של הלשון שבה הם השתמשו, וניתן ללמוד על כך בדרכים שונות, חלקן חיצוניות לטקסט החוזי. אם ניתן להגיע אל התכלית אליה התכוונו הצדדים לחוזה בדרך כזו, די בעיגון כלשהו שיש לכוונת הצדדים ולתכלית הפוליטית בלשונה של הפוליטיקה, אפילו פרשנות לפי המובן הרגיל והמקובל של לשון זו אינה תומכת, לכאורה, בכוונה או בתכלית האמורים. ככל שכוונת הצדדים ותכלית החוזה, כפי שאלה עולות מנתונים אחרים, ברורות ונהירות יותר, כן קטן הצורך בעיגון לשוני ברור ובולט שלהן בלשון החוזה. הטעם לכך הוא, שאומד דעתם של הצדדים הוא העיקר, ומשזה נתברר, די בכך שיהיה לכוונתם עיגון כלשהו בלשון החוזה. ואולם, כאשר מבקשים לפרש תניה בחוזה, ואין ראיות או שיקולים שיצביעו על כוונת הצדדים או על התכלית שהחוזה בא להגשים בתניה זו, לבד מלשונה של התניה, מן הראוי ללמוד על משמעותה ממובנם הרגיל והמקובל של המילים שבהן השתמשו הצדדים לחוזה.

בענייננו, הצדדים התנו בתניית הכסות שתנאי לחבות המבטח יהיה שהתאונה שממנה נפגע המבוטח אירעה עקב שימוש ב"אמצעי אלימות". כפי שראינו, מובנו הרגיל של המונח אלימות מקפל בתוכו שימוש בכוח פיסי כלשהו. גם בפסיקה נקבע, בהקשר אחר, שזהו מובנה הרגיל של "אלימות":

"...מובנו של מעשה אלימות... הוא מעשה, שיש עמו שימוש בכוח פיסי במידה כלשהי. משמעותה הפשוטה והרגילה של 'אלימות' בלשון בני אדם טומנת בחובה שימוש במידה כלשהי של כוח פיסי, וכך אמנם פירשו בתי המשפט את מובנה של מלה זו" (ע"פ 524/82 [8], בעמ' 559 בין אותיות השוליים ה-ו).

בעניין אחד נדונה פרשנות המילים "כניסה ממשית בכוח ובאלימות" בפוליסת ביטוח. נקבע שם, על-ידי השופט אשר, כי:

"... הן המילה העברית 'אלימות' והן המילה האנגלית 'VOILENCE' מתייחסות ל'כוח' ואין שוני ביניהן מבחינה זו" (ע"א 179/73 [16] הנ"ל, בעמ' 704).

אף השופט ברנזון, שהיה במיעוט באותו עניין, הסכים וקבע כי:

"הנה-כי-כן, מבחינה פיסית 'כוח' ו'אלימות' הם היינו הרך או כמעט היינו הרך" (שם, בעמ' 711).

פירוש רגיל ומקובל זה של המילה "אלימות" יש לתת גם ל"אמצעי אלימות" שבענייננו, ואין כל יסוד או הצדקה לסתירת ההנחה שהצדדים התכוונו ליתן לדיבור זה בפוליסה את מובנו הרגיל.

פרשנות נגד המנסח

9. הכלל בדבר פרשנות נגד המנסח (CONTRA PROFERENTEM) הוא כלל פרשנות משני, אשר בא לסייע בפרשנות חוזה, שעה שבכללי פרשנות מקובלים אין להביא לחקר הכוונה של הצדדים בחוזה או בתניה בו. היו שחלקו על תחולתו של הכלל לאחר חקיקתו של חוק החוזים ביחס לחוזים בדרך כלל, ובמיוחד כאלה שאינם חוזים אחידים (שלו, בספרה הנ"ל, בעמ' 324). הטעם לכך הוא שכלל זה אינו בא לסייע לפרשן להגיע אל חקר אומד דעת הצדדים. כדבריה של המחברת המלומדת שלו, בהתייחסה לכלל, "מכיוון שהוא יותר מכל כלל אחר - מתרחק מכוונתם הקונקרטי של הצדדים ומאומד דעתם המשוער" (שם). דעה זו לא נתקבלה (פרידמן וכהן, בספרם הנ"ל, בעמ' 135, והאסמכתאות בה"ש 97, שם), ובית-משפט זה חזר ועשה שימוש בכלל במספר רב של פסקי-דין. אך חשוב לזכור, שעסקינן בכלל של סוף הדרך: הוא נכנס לפעולה רק לאחר שבית המשפט ניסה להפעיל כללי פרשנות אחרים על-מנת ללמוד על כוונת הצדדים, אך הדבר לא עלה בידו. במקרה כזה, כפי שמציין חברי השופט ברק, "קיימים כללי פרשנות מיוחדים - בעלי אופי משני - המשחררים את השופט מהנטל של שימוש בשיקול-דעתו ומכוונים אותו אל 'התכלית הסופית'", ואחד מכללים אלה הינו הכלל בדבר פרשנות נגד המנסח. כלל זה אינו אלא מפלט אחרון בשלב הפרשני שלאחר מיצוי השימוש בכללי פרשנות אחרים, שבמסגרתם נלקחים בחשבון שיקולים רבים. כך נקבע גם בפסיקה האמריקנית.

כך, למשל, נאמר ב-[35:] WILBURN V. INTERSTATE ELEC. (1988)

DOCTRINE OF CONSTRUING AMBIGUITIES IN A CONTRACT AGAINST THE DRAFTER"
"FUNCTIONS AS A KIND OF TIE-BREAKER, USED AS A LAST RESORT

(ההדגשה שלי - ת' א').

וכן:

"DOCTRINE OF CONTRA PROFERENTEM IS USED ONLY AS A MATTER OF LAST RESORT" AFTER ,
ALL AIDS TO CONSTRUCTION HAVE BEEN EMPLOYED BUT HAVE FAILED TO .RESOLVE
AMBIGUITIES..." (SCHERING CORP. V. HOME INS CO. (1983) [36], AT 5 (ההדגשה שלי - ת' א').

10. במפלט אחרון זה יש מקום לעשות שימוש רק כאשר לשון הפוליסה אינה ברורה, כשמובנה דו-משמעי והיזקקות למובן הרגיל והמקובל של האמור בה לא תועיל. כפי שמזהיר CLARKE, בספרו הנ"ל, בעמ' 277, בהתייחסו לכלל הנדון, אזהרה היפה גם לענייננו:

INDEED, THERE IS A DANGER THAT THE CANON WILL BE USED TO CREATE THE "AMBIGUITY THAT THEN JUSTIFIES THE (FURTHER) USE OF THE CANON: THE CART (OR, THE CANON) GETS BEFORE THE HORSE IN THE PURDUIT OF THE INSURER. ORTHODOXY

HOWEVER, INSIST THAT THE CONTRA PROFERENTEM RULE MUST NOT BE ALLOWED. "TO DEFEAT THE CLEAR MEANING OF THE WORDS USED

וכפי שצוין על-ידי: MACGILLIVRAY & PARKINGTON, SUPRA, AT 455:

"AMBIGUITY MUST BE REAL. THE RULE IS NOT, HOWEVER, TO BE USED TO CREATE" AMBIGUITY WHERE NONE EXISTS. 'ONE MUST NOT USE THE RULE TO CREATE THE AMBIGUITY - ONE MUST FIND AMBIGUITY FIRST'. THE BASIC PRESUMPTION IS THAT WORDS SHOULD RECEIVE THEIR ORDINARY AND AMBIGUITY

NATURAL MEANING, AND THIS IS DISPLACED ONLY WHEN THERE IS A REAL, EITHER APPEARING ON THE FACE OF THE POLICY OR, POSSIBLY

REVEALED BY EXTRINSIC EVIDENCE OF SURROUNDING CIRCUMSTANCE".

לא די בכך שללשון החוזה יש משמעות שולית נוספת, השונה מן המובן הרגיל והמקובל שלה, כדי שיופעל הכלל. אכן, בע"א 631/83 [11] הנ"ל מבהיר השופט ד' לוי, בעמ' 572, כי כלל הפרשנות נגד המנסח יחול רק:

"...כאשר ניצבות לפני הפרשן שתי משמעויות סבירות במידה שווה פחות או יותר. . . " (ההדגשה שלי - ת' א').

וכדבריה של המשנה לנשיא בן פורת, בע"א 554/83 "אתא" חברה לטכסטיל בע"מ נ' עיזבון המנוח זולוטוב יצחק ז"ל ואח' [18], בעמ' 321:

"די בכך שכפות המאזניים מעוינות, במובן זה שקיימים שני פירושים סבירים באותה מידה, כדי להכריע לטובת הפירוש דלעיל על יסוד של הפירוש נגד המנסח. . . " (ההדגשה שלי - ת' א').

וכן ע"א 449/89 פלוק ואח' נ' רייט [19], בעמ' 102, וע"א 124/89 [10], בעמ' 379.

11. לא זה המצב בענייננו, כפי שביקשתי להראות לעיל. המשמעות הרגילה והמקובלת של "אלימות" משמיעה שימוש בסוג כלשהו של כוח פיסי במידה כלשהי. חזקה על הצדדים, באין ראיות על נסיבות הסותרות זאת, כי למשמעות זו התכוונו, וכי היא אמנם מגשימה את התכלית שהצדדים, יוצרי הנורמה החוזית, ביקשו להשיג. גבולות אחריותה של המשיבה תחומים למקרה של תאונה גופנית שאירעה למערער, ככל שזו נגרמה על-ידי "אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין". ביטוי זה יש לפרש ככולל אמצעים שהיו כרוכים בשימוש בכוח פיסי מסוג כלשהו במידה כלשהי. זוהי הפרשנות של תניית הכסות שנקבעה בפוליסה על-פי מובנו הרגיל והמקובל של הצירוף "אמצעי אלימות".

לעומת זאת, הפירוש שעל פיו הכוונה גם למקרים שבהם נגרמה התאונה על-ידי "אלימות מילולית" או "אלימות נפשית", "אלימות ויזואלית" או ביטויים אחרים הרווחים בספרות או באמצעי התקשורת, אפילו בהנחה, אשר אינה מקובלת עליו, כי הם עשויים להיתפס, במובן הלשוני הפורמאלי הרחב ביותר, במונח "אלימות" הנזכר בפוליסה - אינו המובן הרגיל של אלימות, ואין לקבלו כמובן שאליו התכוונו הצדדים. אם נאמר אחרת, גם מכתב הכולל דברי עלבון למערער שיש עמם "אלימות

מילולית" בכתב; גם סרט זוועה הכולל תמונות אלימות מחרידות המהווה "אלימות ויזואלית"; גם "ברוגז" של בן-זוג או התעלמות מהמבוטח וזלזול בו שיש עמם "אלימות רוחנית" - וכל כיוצא באלה, אשר יביאו את המערער לידי רוגז, עוגמת נפש והתרגשות, ולהתקף לב בעקבותיהם, באים במסגרת "אמצעי אלימות" לפי הפוליסה. תהא בכך, לדעתי, הרחבה בלתי סבירה של האחריות שנטלה על עצמה חברת הביטוח על-פי נוסח הפוליסה ותניית הכסות הביטוחית שבה.

אפילו ניתן היה להכניס "אלימות מילולית", מבחינה לשונית, למסגרת "אלימות", אין, לדעתי, להסתפק בכך לצורך הפעלת כלל הפרשנות נגד המנסח והכרעה לטובת המבוטח. במקרה שלנו מדובר באפשרות רחוקה, שאיני מניח, ואף איני סבור כי ראוי להניח, שהצדדים התכוונו אליה. יש ליתן לדיבור "אמצעי אלימות" בנסיבות המקרה את מובנו הרגיל, הפשוט והמקובל, ואין להיזקק לכלל בדבר פירוש נגד המנסח.

הערות לפסק-דין של חברי, השופט ש' לוי

12. לאחר כתיבת פסק-דין זה, הייתה לי הזדמנות לעיין בפסק-דין של חברי, השופט ש' לוי. לדעת חברי, השופט ש' לוי, יש לפרש את "אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין" שבפוליסה אך כבאים לשלול תחולתה של הפוליסה על תאונה שאירעה במהלך הדברים הרגיל, תאונה "טבעית" או תאונה שכל כולה אירעה מחמת גורמים שבמצב הקונסטרוקציונלי של המבוטח. לפיכך, ייתכן כי עניינו של המבוטח יבוא בגדרה של הפוליסה אף אם לא היה מגע פיסי בין הגורם לקרות התאונה לבין המבוטח, ובלבד שהתאונה הייתה בלתי טבעית, כלומר לא אירעה כחלק ממהלך הדברים הרגיל. למסקנה זו, אשר אינה מקובלת עליי, אני מוצא מקום להתייחס ולהרחיב בדברים אשר נזכרו בפסקה 5 לעיל, תוך התייחסות לעמדתו של חברי, השופט ש' לוי, ולדברים שהוא מביא כדי לבסס אותה.

13. אף כי ניתן למצוא בפסיקה האנגלית ובפסיקה האמריקנית אמירות בכיוון עמדתו של חברי, הרי לפי הקו הכללי והמנחה של הפסיקה יש, לדעתי, צורך בקיום כוח פיסי כלשהו המופעל כלפי המבוטח, על-מנת שניתן יהיה לקבוע ש"אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין" גרמו לנזקו, שרק אז יבוא המקרה בגדרה של הפוליסה. המקרים שמזכיר חברי, השופט ש' לוי, אינם מצביעים, לדעתי, על המסקנה שחברי מבקש להסיק מהם. והעיקר - הפרשנות שחברי דוגל בה סוטה מנוסח הפוליסה, אשר על פיה יש להכריע בזכויות העומדות למבוטח כלפי המבוטח.

14. מדברי מלומדים ומהפסיקה עולה, שלמילים "אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין" יש לתת מובן שעל פיו נדרש שימוש בכוח פיסי כלשהו, וכי הדעה שעל פיה הן כוללות כל תאונה שלא אירעה במהלך העניינים הרגיל, אף ללא צורך בשימוש כלשהו בכוח פיסי, הינה דעה חריגה.

כך, קובע המלומד, CLARKE בספרו הנ"ל, בעמ' 347:

VIOLENCE CONNOTES ANY PHYSICAL ACCIDENT UNLESS IT OCCURS 'WITHOUT ANY'
"VIOLENCE AT ALL".

כדי להבין את משמעות הדיבור "WITHOUT ANY VIOLENCE AT ALL" יש לפנות לפסק הדין המנחה שקבע הלכה זו: [39.] HAMLIN

כל שנקבע בהלכה שבפסק-דין זה הוא כי המונח "אלימות" לא משמיע בהכרח אלימות במובן המקובל והנפוץ ביותר של המילה, כמו נשיכת כלב, אלא הוא כולל גם אמצעים כמו טביעה, שאיפת גז או פעולה לא נכונה מצד המבוטח: COLINVAUX, 6TH ED., SUPRA, AT 305-306.

בדומה, כותבים המלומדים MACGILLIVRAY & PARKINGTON, בספרם הנ"ל, בעמ' 804:

IN OTHER CASES IT WILL NOT BE SO OBVIOUS AND HAS BEEN HELD THAT THE "PHRASE VIOLENT MEANS IS THE ANTITHESIS OF WITHOUT ANY VIOLENCE AT ALL THUS INJURY FROM ANY EXTRA EXERTION SUCH AS STOOPING TO PICK UP A MARBLE MAY BE INJURY BY VIOLENT MEANS AND THE PHRASE SEEMS TO INCLUDE ALMOST ANY." EXTERNAL CAUSE OF INJURY SUCH AS DROWNING OR THE INHALATION OF GAS (ההדגשות שלי - ת' א').

אכן, כמות האלימות או מידתה אינן רלוואנטיות: IVAMY, PERSONAL ACCIDENT LIFE AND OTHER, INSURANCE, SUPRA, AT 29.

וכך מסוכמת ההלכה באנציקלופדיה של קואטש על דיני ביטוח:

THE WORD 'VIOLENCE', AS USED IN THE PHRASE 'EXTERNAL, VIOLENT, AND "ACCIDENTAL MEANS', MEANS 'ANY DEGREE OF FORCE WHATEVER'. THE TERM MERELY SIGNIFIES THAT A PHYSICAL FORCE, HOWEVER SLIGHT, IS EFFICIENT IN PRODUCING A HARMFUL RESULT. THE DEGREE OF VIOLENCE IS IMMATERIAL" (G. J. COUCH CYCLOPEDIA OF INSURANCE LAW (ROCHESTER AND SAN FRANCISCO, 2ND ED., BY R.A. ANDERSON, VOL. 10, REV. BY M.S. RHODES, 1982) 69 (ההדגשה שלי - ת' א').

15. ברוח זו נקבע בפסק-דין משנת 1938 של בית המשפט העליון של פנסילבניה,

אשר דן בשאלה אם מוות נגרם כתוצאה מ- "VIOLENT AND ACCIDENTAL MEANS":

THE TERM 'VIOLENT' SIGNIFIES MERELY THAT A PHYSICAL FORCE, HOWEVER SLIGHT, IS EFFICIENT IN PRODUCING A HARMFUL RESULT" (ARNSTEIN V METROPOLITAN LIFE INS. CO. (1938) [37], AT 493. (ההדגשה שלי - ת' א');

וראו האסמכתאות הרבות שם.

הלכה זו מצאה ביטוי גם בפסק הדין המנחה משנת 1960 של בית המשפט העליון בטקסס: [PAN AMERICAN LIFE INSURANCE CO.]33. באותו מקרה, המבוטח צפה ממרחק בטוח בשרפה במשרדו. הוא היה מדוכא מכך, ובעיקר מהעובדה שמסמכים שלו עלולים להיות מושמדים בשרפה. הוא סבל בימים שלאחר השרפה מכאבי ראש. המבוטח נכנס מספר פעמים לבניין השרוף כדי להוציא ניירות השייכים לו וכן שולחן כתיבה. מצבו התדרדר, וכשבועיים לפני שנפטר, הוא נבדק על-ידי רופא ואושפז. שלושה ימים לפני שנפטר עבר ניתוח ראש. הוא נפטר 34 יום לאחר השרפה. חוות-דעת רפואיות קבעו שסבל מ"טראומה נפשית" שנגרמה על-ידי הצפייה בשרפה וגררה אחריה נזק לרקמות תאים לא רק במוח ובסופו של דבר לטרומבоз (קריש דם) שגרמה למותו. סימנים ל"טראומה הנפשית" עצמה אינם בני גילוי, וממילא לא נתגלו בנתיחה שלאחר המוות. המבוטח היה בעל פוליסת ביטוח דומה לזו הנדונה בענייננו. בית המשפט הכיר בכך שזק גופני הנגרם מפחד או מהלם נפשי אחר על-ידי פעולה אסורה של אדם אחר מזכה את הנפגע בפיצויים בנזיקין. אולם הוסיף:

WE DO NOT AGREE, HOWEVER, THAT THIS RULE APPLICABLE IN TORT LAW IS TO BE " ...IN DETERMINING THE RIGHTS OF PARTIES UNDER CONTRACTUAL PROVISIONS

SURELY, UNDER A REASONABLE INTERPRETATION OF THE CONTRACT IT COULD NOT BE SAID IN THOSE EVENTS THAT THE INSURED HAD SUFFERED BODILY INJURIES AS A (RESULT OF EXTERNAL, VIOLENT AND ACCIDENTAL MEANS" (IBID., AT 789-790

בית המשפט הזכיר שם את הכלל בדבר פירוש חוזי ביטוח לטובת המבוטח (ונגד המנסח - חברת הביטוח), אך הוסיף:

BUT THIS DOES NOT AFFECT THE FURTHER GENERAL RULE THAT CONTRACTS OF..."
INSURANCE ARE TO BE CONSTRUED AS OTHER CONTRACTS, AND THAT ALL PARTS OF THE
CONTRACT ARE TO BE TAKEN TOGETHER, AND SUCH MEANING SHALL BE GIVEN TO THEM
AS WILL CARRY OUT AND EFFECTUATE TO THE FULLEST EXTENT THE INTENTION .(OF THE
PARTIES" (IBID., AT 790

ובעניין הדיבור "אמצעים חיצוניים ואלימים" הנוגע לענייננו הוא קובע, שם, כי דיבור זה:

"CONNOTES SOME PHYSICAL FORCE OR IMPACT APPLIED TO THE BODY OF THE INSURED
EVEN THOUGH IT BE SLIGHT" ('ת' א')

בית המשפט חזר, שם, על ההלכה המסוכמת ב-: S .J .C 54. 487

THE TERM 'VIOLENT', IN SUCH PROVISION, SIGNIFIES MERELY THAT A PHYSICAL " "FORCE,
HOWEVER SLIGHT, IS EFFICIENT IN PRODUCING THE INJURY (ההדגשה שלי - ת' א').

בית המשפט סוקר את הפסיקה שנקטה גישה מרחיבה בפרשנות תניית הכסות הנדונה כאן ומסכם
את מימצאיו, שם, בעמ' 791:

IN EVERY CASE WE HAVE FOUND EXCEPT PIERCE, SUPRA, THERE HAS BEEN EXERTED" ,ON
THE INSURED SOME PHYSICAL FORCE SUCH AS INHALATION OF GAS, DROWNING
,INFECTION FROM NEEDLE, SUNSTROKE, EXPOSURE OF RAYS OR HEAT LAMP PERIOSTITIS,
(ההדגשה שלי - ת' א') SLEEPING ON THE HAND, STING OF AN INSECT, FALLING AND
SLIPPING CASES, AND THE LIKE".

כלומר, הגם שלא משנה מידת הכוח הפיסי, הרי שכוח פיסי כלשהו נדרש בהחלט.

בהתאם, נקבע שם שמותו של המבוטח אינו עונה להגדרת תניית הכסות בפוליסת הביטוח.

מעניין, שבית המשפט השווה את המקרה שנדון לפניו למקרה של התקף לב שלא נגרם עקב מגע
פיסי, והעיר, בעמ' 792, כי בשני המקרים אין לדבר על מוות שנגרם על-ידי אמצעים אלימים
וחיצוניים:

WE CAN SEE NO DISTINCTION BETWEEN THE CASE AT BAR AND A FATAL ATTACK OF" HEART
FAILURE SUFFERED BY AN INSURED INDUCED BY THE EXCITEMENT OF WATCHING A
FOOTBALL GAME OR A TELEVISION PROGRAM OR IN FACT WORRY BROUGHT ABOUT BY
FINANCIAL OR DOMESTIC PROBLEMS IF THAT MENTAL DISTURBANCE IS SAID TO HAVE
"CAUSED A THROMBOSIS WHICH IN TURN CAUSED THE DEATH

כך עולה גם מפסק הדין: [38], SCHONBERG V. NEW YORK LIFE INSURANCE COMPANY AT 173,
1958() שם נזכר הצורך בקיומו של "ANY FORCE WHATSOEVER" "HOWEVER SLIGHT", כדי שהנזק
שם ייחשב כנזק שנגרם עקב אמצעי אלימות חיצוניים. וראו גם [39.] HAMLIN

16. עיון בפסקי הדין שעליהם מסתמך חברי, השופט ש' לוי, אינו מלמד כי אף אם לא היה שימוש
בכוח פיסי כלשהו כלפי המבוטח, יתקיים התנאי שהמבוטח נפגע עקב אמצעי אלימות.

א. בפסק הדין [LIMITED] 41 IN RE UNITED LONDON AND SCOTTISH INSURANCE COMPANY
נפטר המבוטח כתוצאה משאיפת גז, ומכל מקום הפוליסה לא הוחלה בשל תניית פטור.

ב. בפרשת [20] LANDRESS, אשר על פסק-דין המיעוט של השופט קרדוזו מסתמך חברי, היה מקרה של מוות כתוצאה ממכת שמש, ומכל מקום דעת הרוב הייתה שגם במקרה זה הפוליסה לא חלה.

ג. בפרשת [23] POLLARD היה מדובר במוות כתוצאה מאלכוהול וסמים שנטל המבוטח.

מעבר לכך, אימוץ דעת המיעוט של השופט קרדוזו בפרשת [20] LANDRESS נעשה רק על-ידי שופט המיעוט, בעוד דעת הרוב דחתה את ערעורו של המבוטח.

ד. בפסק הדין בעניין [24] HORSEFALL נדון מקרה שבו מבוטח הרים סורג שמשקלו 350-400 פאונד, וכתוצאה ממאמץ פיסי נפגע לבו, כך שגם כאן היה אלמנט פיסי ברור.

ה. בפסק הדין [25] MEYER נדון עניינו של מבוטח אשר נפטר כתוצאה ממנת יתר של תרופה.

באותו מקרה נקבע, אמנם, כי המילים "אלימות" ו"חיצוניים" אינן צריכות להתפרש באופן צר, וכי אין זה נחוץ שיפורשו כמתייחסות למכה או לנפילה. ואמנם, אין לחלוק על דברים אלה. תיתכן בהחלט הפעלה של כוח או של מגע פיסי שאינה כרוכה בצורות הקלאסיות של הפעלת כוח, כמו מכה או נפילה. אולם מכאן אין להסיק כי לא נדרש אלמנט פיסי כלשהו. דוגמה לאמצעי שיש בו מגע פיסי ולפיכך הוא אלים, למרות שאינו "מכה או נפילה", היא, כמובן, לקיחת רעל או מנת יתר של תרופות או סמים.

ו. בפרשת [26] PAUL נדון מקרה של מבוטח שנפטר כתוצאה משאיפת גז תאורה.

ז. בעניין [27] AMERICAN ACC. CO. היה מקרה של מבוטח שנחנק למוות מחתיכת אומצת בקר שנכנסה לקנה הנשימה שלו.

בית המשפט, בהתירו תשלום פיצויים לפי הפוליסה, נימק החלטתו בכך שלמרות שהכוח פעל באופן פנימי, הייתה זו תאונה בדיוק כמו במקרה שהמבוטח נטל רעל מתוך מחשבה שהוא נוטל חומר לא מזיק. לא הייתה כל טענה שלא הופעל כל כוח פיסי באותו מקרה.

ח. מקרה נוסף שמזכיר חברי הוא [28] LIBERTY NATIONAL LIFE INSURANCE CO. באותו מקרה, המבוטח עסק בייצור בלתי חוקי של ליקר. הוא נפטר מאנוקסיה שנגרמה על-ידי חומר זר, כנראה שרידים של קפה, שנשאפו לתוך ריאותיו ושגרמו לחנק. לא הועלתה ולא יכלה להיות מועלית הטענה שהמוות לא היה כרוך במגע פיסי כלשהו, הגם שהיה זה מגע עם חלקים פנימיים בגופו של המבוטח.

ט. במקרה שנדון ב-[29] WESTERN COMMERCIAL TRAVELER'S ASS'N נפטר המבוטח מהרעלת דם שנגרמה עקב שפשוף אצבע רגלו בנעל חדשה. גם כאן האלמנט הפיסי אשר גרם למוות ברור.

מעבר לכך, בית המשפט מטעים, בעמ' 405, כי:

THERE IS NO CLAIM THAT THE FRICTION OF THE SHOE WHICH CAUSED THE ABRASION" WAS NOT EXTERNAL AND VIOLENT. THE CONTENTION IS THAT IT WAS NOT "ACCIDENTAL

י. פסק-דין נוסף המוזכר על-ידי חברי הוא [30] HANNA

באותו עניין נקבע, כי הדיבור "אלימות" מתייחס רק לכך שהסיבה הייתה אפקטיבית בגרימת התוצאה המזיקה, ואין צורך שהיא תהיה אלימה במובן של שבירת איברים או השפעה גופנית אחרת שניתן להבחין בה.

אולם יש להבין קביעה זו על רקע עובדות המקרה. באותו עניין לקה המבוטח בהתקררות ונטל שתי תרופות. לאחר מכן הורה לו הרופא ליטול מנה נוספת מאחת התרופות שכבר נטל. המבוטח נטל מנת יתר של תרופה זו, מה שהרס את כדוריות הדם האדומות והלבנות שלו והביא למותו.

הראציו של פסק הדין בעניין [30] HANNA, אם כן, הוא שאין צורך כי יהיה מגע פיסי חיצוני דווקא. אולם אין כל בסיס לראות בפסק-דין זה של בית המשפט לערעורים במדינת טקסס דוגמה לכך שלא נדרש מגע פיסי כלשהו.

אכן, בית המשפט בעניין [30] HANNA, בעמ' 911, מצטט בהסכמה את דברי המלומד ואנס:

LIKewise, THE TERM 'VIOLENT', AS APPLIED TO CAUSE OF ACCIDENTAL INJURY'". MEANS, MERELY THAT THE CAUSE IS SUFFICIENT IN PRODUCING A HARMFUL RESULT IT IS NOT NECESSARY THAT IT SHALL BE VIOLENT IN THE SENSE OF BREAKING 'TISSUES OR OTHERWISE PHYSICALLY AND VISIBLY AFFECTING THE BODY.'" (VANCE, ON INSURANCE, 2ND ED., SEC. (258, PAGE 879

אולם, ראשית, הציטוט האמור לקוח מתוך דיון בפרופוזיציה, שבעוד הגורם המזיק במקרים של מוות מרעל, חנק וטביעה פעל באופן פנימי, התוצאה נחשבת בכל זאת לכזו שנגרמה על-ידי אמצעים חיצוניים. גורמים אלו, כמובן, אינם מותירים כל חבלות או סימנים חיצוניים אחרים הנראים לעין, אבל הם מביאים להפעלת כוח פיסי על הגוף ועשויים להתגלות בנתיחה שלאחר המוות.

שנית, בית המשפט ב- [30] HANNA מביא את עניין [26] PAUL הנ"ל כאסמכתה להלכה המובאת על-ידי VANCE. כזכור, באותו מקרה נגרם המוות על-ידי שאיפת גז תאורה. פרופסור VANCE בבירור אינו רומז כאן שהפוליסה צריכה לחול במקרה של תגובה נפשית טהורה, ללא הפעלת כל כוח פיסי. כך ניתן ללמוד גם מהמשך דבריו של VANCE, שלפיהם גם במקרה של ריסון סוס משתולל שגרר קריעה של כלי דם ליד הלב (כמו בפרשת [32] MCGLINCHY שתידון בסעיף יב להלן), במקרה של ניסיון להרים משא כבד או בכל סוג של פעולת יתר או של מאמץ יתר (OVEREXERTION), האמצעי הוא חיצוני ואליים אף-על-פי שהתוצאה פנימית לחלוטין.

יא. לאחר שהוא מצטט אימרת אגב של השופט בייסקי בע"א 497/83 [12], מביא השופט ש' לויין מקרה שבו אירעו עובדות הדומות לאלה הנזכרות באימרת האגב האמורה. זהו עניין [31.] KENNEDY

באותו עניין נהג המבוטח מכונית כבאים בעקבות קריאה לעזרה, במהירות גבוהה, ביום ערפילי. משאית חלפה על פניו במרחק קטן ביותר, כך שהייתה סכנת התנגשות גדולה. הנהג "שבר" את ההגה במהירות והסיט את המכונית שמאלה באלימות כזו, שאחד מן הכבאים כמעט מזרק למשאית השנייה. לא היה כל מגע בין שני כלי הרכב. לאחר ששבו ממקום השרפה, ביקש המבוטח סיגריה, התמוטט ואחר כך נקבע מותו. רבע שעה חלפה בין ה"כמעט התנגשות" לבין התמוטטותו, עקב דום לב או התקף לב.

לעניין זה יש להעיר, כי עובדות המקרה בהחלט מצביעות על כוח פיסי שפעל על הנהג המבוטח:

THE IMPELLING FORCE OF THE TRUCK'S MOMENTUM WAS VIOLENT AND WAS EXTERNAL"
.(TO KENNEDY'S BODY" (IBID., AT 533

הכוח הפיסי אינו אלא הכוח הצנטריפוגלי שנגרם עקב השבירה החדה של ההגה שמאלה במהירות גבוהה.

ניתן להשאיר בצריך עיון את השאלה אם איום בשימוש בכוח, בין איום מילולי ובין איום העולה מן הנסיבות, כגון כאשר המבוטח נמצא בסכנה של פגיעה ישירה ומיידית מכוח פיסי, עשוי להיחשב "אמצעי אלימות" כמשמעו בפוליסה הנדונה. בענייננו לא מתעורר הצורך להכריע בשאלה זו, שכן לפי כתב התביעה לא הופעל על המערער איום, מפורש או משתמע, בשימוש בכוח כלשהו.

יב. חברי, השופט ש' לויין, מביא עניין אחד כאסמכתה לכך ש"הלם נפש" בא בגדר תניית הפוליסה הנדונה: [32.] MCGLINCHY

באותו מקרה, המבוטח ושני ילדיו הקטנים נסעו בכרכרה לאורך הרחוב, וסוסם נבהל מאובייקט כלשהו. הסוס החל לדהור ולקפץ, בלי להפוך את הכרכרה ובלי לבוא במגע עם אובייקט כלשהו, ולאחר מרחק מה הצליח המבוטח להשתלט עליו. אולם המבוטח היה בסכנה עצומה וסבל ממתח ופחד שנגרמו על-ידי המאמץ הפיסי בהשתלטות על הסוס. המבוטח מת כשעה לאחר האירוע. נקבע, כי עמדת הדין היא גם עמדת ההיגיון הפשוט (COMMON SENSE), ולפי עמדה זו, ראשית, מדובר בתאונה, שכן זהו אירוע לא רגיל ולא צפוי; ושנית, מדובר בתאונה שנגרמה מאמצעי אלימות חיצוניים:

ARGUMENT CANNOT BE NECESSARY TO SATISFY ANY ONE THAT THE INJURY HAPPEND" BY VIOLENT MEANS. A WELL MAN SUDDENLY MEETS A PERILOUS EMERGENCY, WHICH TAKES ;14 (שם), בעמוד 14). ALL HIS PHYSICAL AND MENTAL STRENGTH, AND HIS DEATH IS CAUSED THEREBY IN AN HOUR" ('ת' א')

באותו מקרה, המוות נגרם על-ידי קריעה של כלי דם הקשור ללב, כתוצאה מהפעלת כוח פיסי ברור:

OUR BELIEF IS, ON THE FACTS LEGITIMATELY BEFORE US, THAT DEATH WAS" PRODUCED BY A RUPTURED BLOOD VESSEL ABOUT THE HEART, AND THAT SUCH RUPTURE WAS CAUSED BY THE EXTRAORDINARY PHYSICAL AND MENTAL EXERTION WHICH THE DECEASED PUT FORTH TO SAVE HIS CHILDREN AND HIMSELF FROM INJURY. THE PHYSICAL STRAIN AND MENTAL SHOCK WAS MORE THAN HE COULD BEAR. IN THIS CALCULATION OF FACTS, WE HAVE COME EASILY TO CONCLUSION THAT, AS BETWEEN THESE PARTIES PHYSICAL AND EXTERNAL CAUSES EFFECTED THE DEATH. THE MISCONDUCT OF THE HORSE AND INSEPARABLY CONNECTED THEREWITH, THE CONDUCT OF THE MAN ON THE OCCASION, IN HIS EFFORT TO CATASTROPHE, BROUGH DEATH" ('ת' א'). AVOID THE THREATENED

יג. שני פסקי-דין נוספים שאליהם מתייחס חברי הם: [22] BECKHAM וכן [34] PIERCE.

חברי מסתמך על קטע מפסק הדין הראשון, ובו מושמעת ביקורת על כך שהפוליסה לא נוסחה בצורה ברורה, כפי שראוי שייעשה. לביקורת זו אני כמובן מסכים. אך ראוי להזכיר, שהפוליסה שנדונה שם אינה כוללת סעיף הדומה לזה שבענייננו (בפוליסה שם המילה "אלימות" אינה נזכרת).

גם בפסק הדין השני לא נדונה פוליסה שבה נמצאת תניה דומה לזו שבענייננו, הדורשת שהתאונה תיגרם על-ידי אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין.

17. אנו רואים, שבכל המקרים שנדונו בפסקי הדין האמורים, אשר על דברים שנאמרו בהם הסתמך חברי, השופט ש' לזין, נגרמה התאונה למבוטח על-ידי כוח פיסי חיצוני כלשהו. על-מנת שתתקיים אלימות כלפי המבוטח, מן ההכרח שיפעל עליו כוח פיסי כלשהו. הכוח הפיסי יכול להיות מסוג כזה או אחר, כוח פיסי רב או מועט, הוא יכול להיות מופעל על-ידי אדם אחר או אף ללא התערבות אדם אחר, על חלקים חיצוניים או פנימיים בגופו של המבוטח, ובלבד שיופעל כוח פיסי כלשהו.

אכן, לעתים הכוח המופעל הוא מזערי, והמרחק בינו לבין אי-הפעלת כוח כלשהו אינו רב. אך מצוות המוסכם בין הצדדים בפוליסה שיופעל כוח כזה על-מנת שיחול הכיסוי הביטוחי, וזאת יש לכבד.

מכל האמור לעיל ברור גם שהדיבור "אמצעי אלימות חיצוניים וגלויים לעין" לא קנה לו בפסיקה מובן טכני מקובל שעל פיו אין צורך שיופעל כוח פיסי כלשהו על-מנת שיתקיים היסוד של אלימות שבתניה. על-כן, דעתי היא, שיש לתת לדיבור "אלימות" את מובנו הרגיל והמקובל, כמבואר לעיל.

18. על סמך כל האמור לעיל הייתי דוחה את הערעור.

התוצאה היא כי ברוב דעות, כנגד דעתו החולקת של השופט אור, אנו מקבלים הערעור ומבטלים את פסקי הדין של בית-משפט השלום ושל בית המשפט המחוזי. התיק יוחזר לבית-משפט השלום לדין בו לגופו. המשיבה תישא בהוצאות המערער בסכום כולל של 10,000 ש"ח.

ניתן היום, ה' באלול תשנ"ג (22.8.93).

עא 89 / 779 יעקב שלו נ' סלע חברה לבטוח בע"מ מח (1) 221, עמוד 221